

AZ 1848—49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC HADI ZÁSZLÓI

KERÉKES ZOLTÁN

II. RÉSZ*

Az 1848-as honvédség alakulatainak katonái, a nemzetőrökhöz hasonlóan, csapatzászlóikra esküdtek fel.

A honvédség első egységes esküformáját a képviselőház 1848. augusztusi ülésén oly heves vitákban született katonaállítási törvényjavaslat az alábbiakban fogalmazta meg:

„Esküszöm az élő Istenre alkotmányos királyomnak V-ik Ferdinándnak hűséget; esküszöm, hogy hazám alkotmányát s a magyar nemzet függetlenségét életemmel, s véremmel megvédeni kész vagyok, nemzeti zászlómat soha el nem hagyom, s a magyar ministeriumnak, s törvényesen kinevezett elöljáróimnak engedelmeskedvén, kötelességemet mindig pontosan és híven teljesíteni fokom.”¹⁷²

Mészáros hadügyminiszternek a fenti esküforma „általánossá tétele iránt” 1848. október 31-én benyújtott javaslatával a Honvédelmi Bizottmány is egyetértett.¹⁷³

A december 2-i trónváltozás — illetve I. Ferenc József trónbitorlóvá nyilvánítása a képviselőház december 6-i ülésén — új esküforma bevezetését tette szükségessé. A Kossuth megfogalmazta és december 10-én elrendelt¹⁷⁴ új esküforma így hangzott:

„Esküszöm az élő Istenre, Magyarországnak s Magyarország alkotmányának hűséget; esküszöm, hogy az ország alkotmányát, s annak törvényes és jogszerű függetlenségét életemmel és véremmel megvédeni kész vagyok; nemzeti zászlómat soha el nem hagyom, s a magyar országgyűlésnek s általa megbízott vagy megbízandó kormánynak és ennek útján kinevezett törvényes elöljáróimnak engedelmeskedvén, kötelességemet mindenki ellen, kit az országgyűlés a haza

* A tanulmány I. része folyóiratunk 1971. évi 4. számában jelent meg; a III. részt ez évi 4. számában közöljük. (A szerk.)

¹⁷² Közl. KÖM XIII. k., 326. o.

¹⁷³ Uo. OL. OHB 1848: 2003.

¹⁷⁴ OL. OHB 1848: 4467. Közl. KÖM XIII. k., 697—698. o.

ellenségének tekint, és általában véve mindig pontosan becsületesen és híven teljesítendem.”¹⁷⁵

Az 1848—49-es szabadságharc haderejének reguláris és egyben legjelentősebb részét képező honvédség zászlóinak számát — ellentétben a lazább szervezetű nemzetőrség, valamint a népfelkelés és a szabadcsapatok zászlóinak számával — megközelítő pontossággal kiszámíthatjuk. Abból indulunk ki, hogy a szabadságharc végén a honvédségszolgálat — a Komáromban szervezett 201—204. hadrendi számú zászlóaljakat és az ún. tartalékszászlóaljakat is beszámítva — 150—160 zászlóaljból, a honvédelovasság pedig 18 ezredből állt, ezredenként 4—4 osztállyal. Tekintettel arra, hogy minden gyalogoszászlóalj és huszárosztály saját zászlóval rendelkezett, a honvédségszolgálatok száma 230—240 körül mozoghatott, illetve a vadászrezdek és a külföldi légiók zászlóit is számítva elérhette a 250—260-at is. Ennél az utóbbi számadatnál azonban vegyük figyelembe, hogy a szabadságharc végén, az 1849 június—júliusában felállított honvédelalakulatok nem mindegyikét látták el zászlóval.

Egy-egy alakulat rendszerint felállításakor megkapja csapatzászlóját, amely azután mindenhova követi az alakulatot; a csapatnak és zászlójának története tehát csaknem mindig egybeesik — legtöbbször azonos. Az 1848—49-es honvédség egyes alakulatainak történetét — néhány kivételével — eddig még nem tárták fel, ily módon a legtöbb alakulat zászlójának történetéről is vagy semmit, vagy csak igen keveset tudunk. Sajnos, annak ellenére, hogy honvédségszolgálatok viszonylag jóval nagyobb számban vészelték át a szabadságharc bukását, mint a nemzetőrség, valamint a népfelkelés, a gerilla- és a szabadcsapatok zászlói, a napjainkig fennmaradt honvédségszolgálatok zöméről nem tudjuk, milyen alakulatoké voltak. Ezek ugyanis többnyire szabványos zászlók, amelyek nem tüntették fel az alakulat hadrendi számát, illetve nevét, s ha történetesen nincs rajtuk zászlószalag, az esetek nagy részében ma már lehetetlen kideríteni, melyik alakulat használta azokat. Ez a megállapítás elsősorban a cári csapatok kezébe került és a Szovjetuniótól 1941-ben visszacapott zászlókra vonatkozik, amelyek a többségét teszik ki a hazánkban jelenleg fellelhető 1848—49-es hadi zászlóknak. De még a szabadságharc bukásakor megmentett és az 1860-as évek végéig rejtegetett honvédségszolgálatok, illetve — ha a zászlót a kapituláció során feldarabolták — zászlómaradványok között is nem egy olyan van, amelynél a zászlót használó alakulat kiléte ismeretlen. Ennek némelykor az az oka, hogy zászlót rejtegető személy meghalt anélkül, hogy hozzátartozóit tájékoztatta volna a birtokában levő zászló származásáról. Így tehát sok, napjainkig fennmaradt honvédségszolgálat nem szolgálhat forrásul saját kilétének feltárásához — ellentétben a legtöbb nemzetőrségszolgálattal, amelyeknél maga a megyecímer is mindig biztos támpontot nyújt az azonosításhoz.

Annak ellenére, hogy az ország múzeumaiban — mindenekelőtt a Hadtörténeti Múzeumban — őrzött honvédségszolgálatok zömének azonosí-

tására ma már eleve nincs lehetőség, nem mondhatunk le arról, hogy az 1848—49-es szabadságharc e kimagasló jelentőségű tárgyi emlékeinek, nemzeti ereklyéinknek történetét fáradhatatlanul kutassuk és a kutatások eredményeit népünk, mindenekelőtt ifjúságunk elé tárjuk.

A honvédszászló, a haza és a szabadság, a katonai becsület és a hősiesség szimbóluma rendkívül jelentős lelkesítő szerepet játszott az 1848—49-es szabadságharcban. A honvédszászlókhöz a hőstettek egész sora fűződik — némelyikre, az 1848—49-es honvédség egyes alakulatainak zászlóiról szólva, kitérünk majd — tanúsítva, hogy mélységesen igazak, valóságok voltak a zászlók szalagjain olvasható ilyen jelmondatok: „Szabadság vagy halál!”, a „Hazáért szabadságért!” stb. A hősi tettek kívül természetesen foglalkozni kívánunk azzal is, hogy egy-egy alakulat mikor, kitől kapta zászlóját, milyen volt maga a zászló és mi történt vele a szabadságharc leverésekor, illetve a későbbiekben. Megfelelő források, adatok hiányában nem térhetünk ki valamennyi alakulat zászlójára, sok esetben pedig csak igen hézagos lesz a kép, amit megrajzolhatunk. Vagyis, nem teljes zászlótörténetet és méginkább nem csapattörténetet szándékozunk az olvasónak nyújtani — ezt a korlátozott terjedelem sem engedné meg, a források elégtelenségéről nem is beszélve —, hanem csupán zászlótörténeti adalékokat, az egyik alakulathoz többet, a másiknál kevesebbet. A zászlókról szólva elkerülhetetlen, hogy az egyes alakulatok történetébe, ha csak villanásszerűen is, be ne pillantsunk.

Először az 1848—49-es honvédsereg zászlóit vesszük sorra (honvédszászlóalj, vadászrezdek), majd a huszárezredeket, végül pedig a külföldi légiók zászlóit mutatjuk be. A honvédsereg és a huszárezdek zászlóit az alakulatok hadrendi számának növekvő sorrendjében tárgyaljuk; a külföldi légiók zászlóin az egyes légiók nagyságát, illetve jelentőségét figyelembe véve haladunk végig. A seregszámzászlóaljjal a honvédség kötelékében viselt hadrendi számuk alapján foglalkozunk.

1. és 2. honvédszászlóalj

Az 1848-as honvédség két legelső zászlóalját 1848 május—júniusban a fővárosban toborozták.¹⁷⁶ Közös zászlószentelési ünnepségükre a táborba indulás napján, 1848. június 24-én Pesten, az Újpiac téren (jelenleg Engels tér) a kora reggeli órákban, hatalmas tömeg és a pesti nemzetőrség felsorakozott alakulatai jelenlétében került sor. Az ünnepségen megjelent gróf Batthyány Lajos miniszterelnök és Mészáros Lázár hadügyminiszter is. Az ünnepélyes aktus előtt a miniszterelnök megsejmelte a kivonult csapatokat, ezt követően a felszentelendő zászlókat, a tömeg éljenzése közepette, nyitott lovaskocsin körülhordozták a téren. Rövid egyházi beszéd után a két zászlót beszentelték, majd a zászlóanyag díszesen hímzett szalagokat kötöttek a zászlókra.

¹⁷⁶ Az 1. és 2. honvédszászlóalj megszervezésével részletesen foglalkozik *Urbán Aladár*: *Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban*. Különlenyomat a *Tanulmányok Budapest múltjából*, XV. kötetéből. Budapest, 1963.

Gróf Batthyány Lajosnének az 1. zászlóalj zászlójára ajándékozott szalagján „Ne bántsd a magyar!” jelmondat szerepelt, gróf Károlyi Györgyné pedig „V. F. (V. Ferdinánd) 1848 Királyért, hazáért, szabadságért. Él magyar, áll Buda még! 1848 2. zászlóalj” feliratú szalagot erősített a 2. zászlóalj zászlójára. A hagyományos zászlószögbeverés után a zászlóaljparancsnokok mondtak rövid, lelkesítő beszédet. „A haza hívségtölkben bízván adja nektek ezt a jelt — hangoztatta Lázár őrnagy, az 1. zászlóalj parancsnoka — mely alatt győzni vagy hazánkért meghalni esküdünk”. Cserey őrnagy, a 2. zászlóalj parancsnoka beszéde elején a haza látható jelképének nevezte a zászlót, majd így folytatta: „A haza veszedelmének hírére gyűltetek bajtársaim ezen lobogó alá; nem erőszak, nem mindennapi érdek vezérelt ide titeket, hanem a polgári kötelességnek legtisztább érzete, szép hivatástoknak magas öntudata...”¹⁷⁷

A beszédek után először a zászlótartók, majd a két zászlóalj honvédei felesküdték a zászlókra. Az ünnepség végén Mészáros hadügyminiszter intézett buzdító szavakat „serdülő fiatal bajtársaihoz”.¹⁷⁸

A zászlóavatást követően a két zászlóalj azonnal táborba szállt.¹⁷⁹

Az 1. honvédzászlóalj a pákozdi ütközetben vitte először harcba zászlóját, majd a felsődunai hadsereg, illetve az abból alakult VII. hadtest soraiban küzdötte végig a szabadságharcot.

Az 1. honvédzászlóalj az 1849-es nyári hadjárat során a július 2-i, vagy július 11-i komáromi csatában elvesztete a zászlóját; az ácsi erdőben egy osztrák tiszt (?), heves kézitusa után, kiragadta a lobogót a zászlótartó kezéből. Kettőjük viaskodása közben a zászló egyik sarka leszakadt. A zászlónak az ellenség birtokába kerülését, ami némi árnyékot vet az 1. honvédzászlóaljra, szerencsére — az osztrákok hadizsákmányává lett legtöbb zászlóval ellentétben — nem követte annak megsemmisítése, megszerzője ugyanis azt magának tartotta meg. Unokájától, a Radkersburgban élő Gröller Máriától 1930-ban a Hadimúzeum vásárolta meg a zászlót, amely ma a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van.¹⁸⁰ Ugyanitt őriznek egy „A hazáért — Honvédi 1. zászlóaljnak — gróf Batthyány Lajosné” feliratú szalagot is.¹⁸¹ Ez nem azonos az 1848. június 24-én adományozott szalaggal, de eredetéről közelebbit nem tudunk.

Az 1. zászlóalj zászlójának elvételét egyébként a szabadságharc leverése után több osztrák képzőművész is megörökítette; nyilván az osztrák hadi dicsőség reprezentálása végett. Egy Bachmann nevű művész litográfiája „Oberlieutenant Schunburg erobert im Walde bei Ács

¹⁷⁷ A két zászlóaljparancsnok beszédét 1848-ban röplap formában kinyomtatták. Cserey Ignác őrnagy beszéde megtalálható az Országos Hadtörténeti Múzeum nyomtatványgyűjteményében 0829/Nyt. számon.

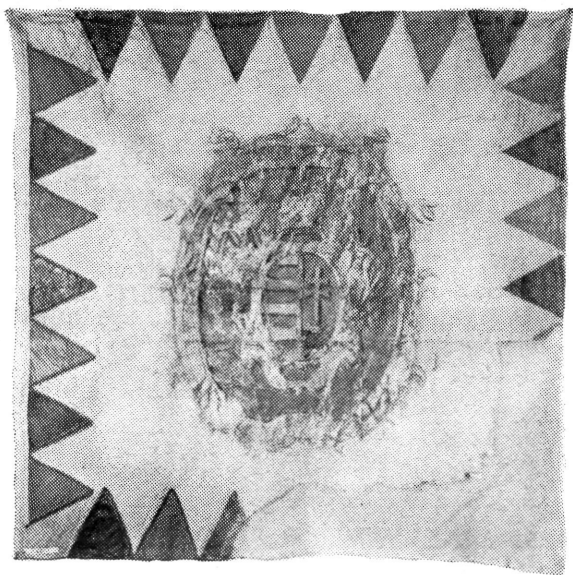
¹⁷⁸ Pesti Hírlap, 1848. június 25. — A zászlóavatásról megemlékezett még: Marciusius Tizenötödike, 1848. június 24.; Nemzeti, 1848. július 2.; Nemzetőr, 1848. július 5.

¹⁷⁹ Az 1. és 2. honvédzászlóalj táborba szállását leírja *Urbán Aladár*: Honvédtoborzás... 425—426. o. — Az 1. honvédzászlóalj hadi ténykedésével részletesen foglalkozik *Vörös Lajos*: Az 1848/49-dik I. honvédzászlóalj története a szabadságharcban. Budapest, 1925.

¹⁸⁰ Leltári száma: 0093/Z1.

¹⁸¹ Leltári száma: 0379/Z1.

Az 1. honvédszászlóalj zászlója

eine ungerische Fahne” címmel jelent meg.¹⁸² A bécsi Dorotheum 1971 júniusában megrendezett 592. művészi aukcióján 11 000 schillingért kelt el Auguste Bigant osztrák festőnek egy 26×21 cm-es kartonra festett olajképe. A festmény címe: „Österreichischer Dragoner Korporal Geiger mit erbeuteter ungarischer Revolutionsfahne, am 11 Juli 1849 nach dem Gefecht bei Ács.”¹⁸³ Mindkét műalkotás — bár az egyik Schunburg főhadnagynak, a másik Geiger dragonyos tizedesnek tulajdonítja a zászló elvételét — feltehetően az 1. honvédszászlóalj zászlójával kapcsolatos és a számunkra tragikus eseményt örökíti meg.

A 2. honvédszászlóalj a július 14-i és 17-i bácsföldvári harcokban esett át a tűzkeresztségen és részt vett Szenttamás augusztus 19-i második sikertelen ostromában is. Később Pétervárad védőrségébe osztották be, s annak soraiban küzdött a szabadságharc végéig.

A 2. honvédszászlóalj zászlója Pétervárad 1849. szeptember 5-i feladásakor valószínűleg az osztrákok kezébe került, akik megsemmisítették. A zászlóanya adományozta szalagot azonban a kapitulációkor elrejtették és azt 1867-ben Holmann Mária a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.¹⁸⁴ A szalag 1936-ban a Hadimúzeumba került, s ma a Hadtörténeti Múzeum őrzi.¹⁸⁵

¹⁸² Egy példánya az Országos Hadtörténeti Múzeum képzőművészeti gyűjteményében szerepel 14 099/Kp. leltári számon.

¹⁸³ A festményt ábrázoló fénykép a „Dorotheum Kunstabteilung 592. Kunstauktion 15. bis 18. Juni 1971” című katalógus 93. tábláján található.

¹⁸⁴ Kalauz . . . 71. o.

¹⁸⁵ Leltári száma: 0395/Z1.

3. honvédzászlóalj

Az 1848 júniusában Szegeden alakult zászlóaljnak két zászlója is volt: egy országcímeres, nemzetiszínű selyemzászló¹⁸⁶ és egy szabványos csapatzászló. Az elsőt a harcra indulás előtt Szeged városától, a másodikat a kormánytól kapták a szegedi honvédek. Ezt a Beöthy Ödön kormánybiztos jelenlétében, 1848. október 23-án Óbecsén¹⁸⁷ felszentelt zászlót (a zászlóánya Földváry Lajosné volt), a zászlóalj történetét megörökítő Hegyesi Márton szerint, csupán díszzászlónak használta a zászlóalj, s az ütközetekben a Szegedtől kapott zászlót hordozta.¹⁸⁸

A szegedi 3. honvédzászlóalj 1849. február közepéig a déli hadszíntéren harcolt, majd a főhadszíntérre vezényelték. A 3. honvédzászlóalj — a 9. zászlóaljjal közösen — fő részese a március 5-i szolnoki győzelemnek és „a veszély előtt szemet hunyni nem tudó bátorsággal rohanja meg az ágyú telepeket, és a pusztító keresztűz között 11 ágyút elvesz, s az ellenséget kiveri...”¹⁸⁹ Szolnokról. A szolnoki diadalért a Honvédelmi Bizottmány a 3. honvédzászlóalj zászlójára III. osztályú érdemrendet¹⁹⁰ adományozott, és azt a március 15-ét megelőző napokban Cibakházán a kormány képviselőjében Nagy Sándor ezredes tűzte fel a zászlóalj lobogójára.¹⁹¹ Hegyesi nyilván téved, amikor azt állítja, hogy a 3. honvédzászlóalj kapott elsőnek érdemrendet zászlójára; az első ilyen jellegű érdemjel-adományozásban ugyanis — amire később kitérünk — a 19. serezed 3. zászlóalja (118. honvédzászlóalj) részesült.¹⁹²

A Damjanich tábornok vezette III. hadtestbe beosztott 3. honvédzászlóalj becsülettel hordozta zászlóját az áprilisi hadjáratban is. 1849. április 4-én, a tápióbicskei ütközetben Földváry Károly őrnagy, a 3. honvédzászlóalj parancsnoka — az ütközet után alezredessé léptették elő — a 9. zászlóalj zászlótartójának kezéből kiragadott lobogóval lelkesítette a Tápió hídja elleni rohamra a két zászlóaljat.¹⁹³ E hősiesség epizód Hegyesi Márton szerint nem Földváry, hanem Szikszay Lajos

¹⁸⁶ Reizner János: Szeged története. II. k., Szeged, 1899., 88. o.

¹⁸⁷ Pesti Hírlap, 1848. november 3.

¹⁸⁸ Hegyesi Márton: Az 1848/49-iki 3. honvédzászlóalj története. Budapest, 1898., 27. o.

¹⁸⁹ Kossuth beszámolója a képviselőház 1849. március 9-i ülésén. Közlöny, 1849. március 11.

¹⁹⁰ A Honvédelmi Bizottmánynak a katonai érdemdíszjel alapításáról szóló rendeletét Mézáros hadügyminiszter a Közlöny 1849. március 2-i számában tette közzé. A katonai érdemdíszjelnek három osztálya volt.

¹⁹¹ Hegyesi Márton: Az 1848/49-iki 3. honvédzászlóalj... 121. o. — Az adományozás megtörténetét dokumentálja: a képviselőház 1849. április 7-i ülésén felszólaló Patai József képviselő a hadügyminisztert idézve kijelentette, „hogy már a 3-ik zászlóalj fel van díszítve” — t. i. III. osztályú érdemrenddel. (Közlöny, 1849. április 11.)

¹⁹² Az egyes alakulatok csapatzászlójának III. osztályú érdemrenddel történő feldíszítésére sem a Honvédelmi Bizottmány, sem a hadügyminisztérium nem adott ki általános rendelkezést, jóllehet ilyen érdemjel-adományozásokra 1849. márciusától több esetben sor került III. osztályú érdemrendet zászlóra többnyire csak a Honvédelmi Bizottmány adományozott, de akárcsak az egyéni kitüntetések esetében, seregtest-parancsnokok is alkalmazták a tömeges helytállás jutalmazásának ezt a formáját. Az érdemjel-adományozásának ezt a módját legjobban Czetz János ezredesnek az erdélyi hadsereg tábornoki főnökének 1849. február 24-i napiparancsa világítja meg: „Ha valamely csapat magát az ellenség előtt oly vitézül viseli, hogy egyéni közt különbséget tenni nem lehet, azon esetben a díszjel a csapat zászlójára tűzetik, de semmiképpen nem engedtetik meg, hogy azon csapatnak személyzete, általánosan díszjelekkel díszesíttessék fel.” (Czetz parancsát közli Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harcra 1848—49. Kolozsvár, 1896., XXII. o.)

¹⁹³ Marczali Henrik (ford. és bev.): Gróf Leiningen Westerburg Károly honvédtábornok levelei és naplója 1848—1849. Budapest, 1900., 182—201. o.

Földvály Károly ezredes, a 3. honvédzászlóalj parancsnokaként zászlóval a kezében vezette rohamra a honvédeit

hadnagy nevéhez fűződött. Hegyesitől értesülünk, hogy a zászlóelvétele miatt a 9. zászlóalj zászlótartóját hadbírószág elé állították és április 6-án Kókán agyonlőtték.¹⁹⁴

Földváry alezredes április 10-én Vácnál előbb a lengyel légió, majd a saját zászlóalja zászlójával a kezében állt a rohamozó honvédek élére, és amint az egykorú hadijelentés megállapítja „...e nap hőse vala”.¹⁹⁵ Földváry alezredest, akit a bajtársai is „a legvitézebb harczfiul” ismertek el, a Honvédelmi Bizottmány 1849. május 17-én „a hálás magyar nemzet nevében” II. osztályú érdemrenddel tüntette ki.¹⁹⁶

A Buda ostrománál és a nyári hadjáratban is kitűnt 3. honvédzászlóaljnak a szabadságharc bukásakor meg kellett válnia mindkét zászlójától. Az alakulat tisztikarának a világosi fegyverletétel előtt egy nappal, augusztus 12-én hozott döntése értelmében a Szeged városától kapott és 43 ütközetben hordozott nemzetiszínű zászlót a zászlóalj dobjaiból rakott tűzben ünnepélyesen elégették. A zászlóalj másik, díszzászlóként használt, szabványos zászlója másnap a fegyverletétel során a cári sereg zsákmánya lett¹⁹⁷ és feltehetően egyike volt annak az ötvenhat 1848—49-es hadi zászlónak, amelyeket a szovjet kormány 1941-ben visszaadott Magyarországnak. Ehhez a ma már nem azonosítható zászlóhoz a zászlóánya, Földváry Lajosné 1849-ben egy zászlószalagot hímezett. A piros-fehér-zöld selyemből készült, ezüst hímezéssel és rojtozással díszített, háromágú szalag feliratai: „Szebb jövődött a hazának bús napjai már valának — Földváry Lajosné sz. Szita Aloyzia — Honvéd III. zászlóalj 1848”.

A szalagot végül is nem adta át az alakulatnak — állítólag Eszék nagy felháborodást kiváltó 1849. február 23-i feladása miatt, amiben másik fiának, Földváry Lajos őrnagynak is szerepe volt —, s így az a 3. zászlóalj zászlóján soha nem függött. 1889-ben Földváry Lajos csendőr ezredes, Földváry Károly unokaöccse a szalagot a Nemzeti Múzeumnak adományozta,¹⁹⁸ ahonnan 1936-ban a Hadimúzeumba került, s jelenleg a Hadtörténeti Múzeum őrzi.¹⁹⁹

4. honvédzászlóalj

Az 1848 júniusában Pozsonyban alakult zászlóaljnak, amint azt a tanulmány első részében már említettük, nem volt szabványos zászlója, hanem piros-fehér-zöld selyemzászlót használt. A zászló egyik oldalára,²⁰⁰ a fehér mezőbe a „4^{dik} Honvéd Zászlóalj” feliratot hímezték. A zászló eredetéről, adományozójáról, felavatásának helyéről és időpontjáról nem maradtak fenn adatok.

¹⁹⁴ Hegyesi Márton: Az 1848/49-iki 3. honvédzászlóalj... 133—134. o., 138—144. o.

¹⁹⁵ Közlöny, 1849. április 17.

¹⁹⁶ Uo. 1849. május 23.

¹⁹⁷ Hegyesi Márton: Az 1848/49-iki 3. honvédzászlóalj... 279—280. o.

¹⁹⁸ Kalauz... 68. o.

¹⁹⁹ Leltári száma: 0377/Z1.

²⁰⁰ A szabadságharc bukásakor megmentett zászló a második világháború idején elveszett. Leírás nem maradt róla, fénykép is csak a zászlólap egyik oldaláról készült. A fényképet közli Pülch Jenő (szerk): A magyar katona vitézségének ezer éve. II. k., Budapest (é. n.), 259. o.

A 4. honvédzászlóalj zászlója

A 4. honvédzászlóalj 1848. augusztus végétől november végéig a déli hadszíntéren, december közepétől pedig az erdélyi hadsereg soraiban teljesített szolgálatot.

1849. március 15-én a forradalom első évfordulója alkalmából Marosvásárhelyen, a piactéren rendezett ünnepélyen lelkes marosvásárhelyi honleányok — Lőrincy Jozefine, Mátéfy Ágnes, Mártonfy Anna, Zudor Klára, Kakucsy Katerina, Dimény Elza, Varga Karolina, Tolnai Róza — egy maguk hímezte, fehér selyem zászlószalaggal ajándékozták meg a 4. honvédzászlóaljat. A szalagon vörös és zöld zseniliával és ezüst gyöngyökkel hímezve ez a felirat állt: „Csatákban edzett dicső zászlóalj! A nép szabadság kivívása legyen éltetőd”.²⁰¹

Az erdélyi hadsereg maradékának 1849. augusztus 18-i dévai kapitulációja során a 4. honvédzászlóalj zászlója nem került a cári csapatok kezébe, mert elrejtették. 1932-ben Svájcban bukkant elő és Tarcher Félix követ a Hadimúzeumnak ajándékozta. A zászló a második világháború során elveszett. Dévánál a marosvásárhelyi nőktől

²⁰¹ Honvéd, 1849. április 28.

kapott szalagot is megmentették, s azt a század elején Glósz Aurél — valószínűleg Glósz Hugó őrnagy, zászlóaljparancsnok fia — a kassai múzeumnak ajándékozta.²⁰²

5. honvédzászlóalj

A Győrött 1848 júniusában toborzott és augusztus elején a délvidéki táborba elvonult zászlóalj csak 1849 tavaszán kapott zászlót. A zsalblai táborban megtartott zászlóavatási ünnepségen a zászlóanyát, Kossuth Lajosnét, Perczel Mór tábornok felesége helyettesítette. Ő tűzte fel a zászlóra a Kossuthné ajándékozta piros-fehér-zöld selyemből varrt, háromágú szalagot, amelyen ez a felirat szerepelt: „Hazám vitézei — Küzdjetek szabadságért — 1849 januárus 1”.

A mindvégig a déli hadszíntéren tevékenykedő 5. honvédzászlóalj lobogóját 35 kisebb-nagyobb ütközetben hordozta becsülettel. Az 5. zászlóalj honvédeinek bátor, együttes helytállását az a III. osztályú érdemrend is tükrözte, melyet a Gyála melletti táborban, Vetter altábornagy és Guyon tábornok jelenlétében, ünnepség keretében tűztek zászlójukra.

A borosjenői fegyverletételkor a zászlóalj zászlóját és szalagját Skoblics István százados rejtette el és mentette meg, majd 1867 után átadta a Győri Honvédegyletnek.²⁰³ A zászló később a megyei levéltárba, onnan pedig a győri múzeumba került. A második világháború végén az 5. zászlóalj zászlója elveszett, illetve megsemmisült. A Kossuthné adományozta zászlószalag azonban megvan és azt a Hadtörténeti Múzeum őrzi.²⁰⁴

6. honvédzászlóalj

A Veszprémben alakult és 1848. július végén a déli hadszíntérre induló zászlóalj zászlóját augusztus 4-én Szegeden, a belvárosi templom előtt, nagy tömeg jelenlétében avatták fel.²⁰⁵ Az egyházi szertartás után — a zászló felszentelését Kremlinger prépost végezte²⁰⁶ — a templom elé kivitt zászlót rászögezték a rúdjára és ráerősítették a zászlóanya, Inkey Antónia adományozta piros-fehér-zöld színű, háromágú selyemszalagot. Ezen a zászlóanya nevében és az 1848-as évszámon kívül „Éljünk haljunk bár de győzzünk” jelmondat és a „Honvéd 6-ik zászlóalj” felirat szerepelt, mindkettő arannyal hímézve. Ezután a zászlóalj eskütétele következett, majd Szabó Zsigmond őrnagy, zászlóaljparancsnok a zászlót kezében tartva intézett lelkesítő beszédet honvédeihez: „Szent legyen előttek e jel — hangsúlyozta — és szent legyen a haza, mely bennünket ezzel megajándékozott... őrizzétek ezt mint üdvösségeteket és ne tántorítson el benneteket ettől

²⁰² A kassai múzeum gyűjteményének leíró lajstroma, Kassa, 1903., 370. o.

²⁰³ Győri Közlöny, 1874. október 15., 340. o.

²⁰⁴ Leltári száma: 0396/Z1.

²⁰⁵ Szalkay Gergely: A VI. honvéd-zászlóalj története. Megjelent Hazánk VIII. k. (é. n.) 119. o.

²⁰⁶ Reizner János: i. m. 92. o.

A 6. honvédszászlóalj zászlószalagja

soha, sem csábító ígéretek, sem fenyegetések, sem rettegtetések, sem félelem, sem maga a halál, mert a hol ez lobogand, csupán ott fog számotokra lobogni a becsület és dicsőség fáklyája.”²⁰⁷

Zászlója felavatása után a 6. honvédszászlóalj közel fél évig a déli hadszíntéren a szerb felkelők elleni harcokban vett részt. 1849 áprilisában a tápióbicskei, nagysarlói és komáromi ütközetben a Klapka tábornok vezette I. hadtest Dipolt-dandárának kötelékében hordozta zászlóját. Május 21-én a veszprémi honvédek zászlója is ott lengett a rohammal bevett Budavárán.

A nyári hadjáratban állományának felét elvesztett zászlóalj lobogójának szalagját a világsi fegyverletételkor Szalkay Gergely őrnagy, a zászlóalj utolsó parancsnoka megmentette és 1861-ben Horváth Döme kecskeméti képviselő közreműködésével átadta a Nemzeti Múzeumnak.²⁰⁸

Magának a zászlónak a fegyverletétel utáni sorsáról nincsenek bizonyosra vehető adatok. A Nemzeti Múzeum az 1930-as évek elején őrzött egy zászlófoszlányt (a foszlányon az országcímernek, illetve Szűz Mária alakjának egy részlete szerepel), amelyet a „veszprémi zászlóalj zászlójából” vágtak ki.²⁰⁹ Ez arra enged következtetni, hogy a zászlót a kapitulációkor vagy teljes egészében feldarabolták, vagy csak megcsonkították.²¹⁰ Az utóbbi feltételezést az támasztja alá, hogy a 6. zászlóalj zászlójából csupán ez az egy darab került elő a szabadságharc óta. A Jókai Mór, Bródy Sándor és Rákosi Viktor szerkesztésében 1898-ban kiadott „Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben” című munka 325. oldalán egy honvédzászló fényképe látható; aláírása szerint a 6. honvédszászlóaljnak a Nemzeti Múzeumban őrzött lobogója volt. Ez a szöveg azonban csu-

²⁰⁷ Lásd a 205. sz. lábjegyzetet.

²⁰⁸ A Honvéd, 1868. május 25.; Kalauz... 66–67. o. — A szalagot 1936-tól a Hadimúzeum őrizte és jelenleg az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van. Leltári száma: 0393/Z1.

²⁰⁹ A foszlányt a Nemzeti Múzeum 1936-ban átadta a Hadimúzeumnak. Jelenleg az Országos Hadtörténeti Múzeum őrzi. Leltári száma: 0813/Z1.

²¹⁰ A Szovjetunióból 1941-ben hazatért 56 db 1848–49-es hadi zászló közül — hasonló okból — többnek is hiányzott a közepe, tehát a festett vagy himzett országcímeres, illetve szűzmáriás része.

pán tévedésből kerülhetett a fénykép alá, a 6. honvédszászlóalj zászlója ugyanis soha nem került sem a Nemzeti Múzeumba, sem más múzeumba.²¹¹

7. honvédszászlóalj

A Vas, Veszprém és Zala megyei fiatalokból szervezett zászlóalj magvát a keszthelyi Georgikon tanintézet diákjaiból alakult „Zala megyei önkéntes csapat” képezte. A csapatnak a keszthelyi nők készítettek egy nemzetiszínű lángnyelvekkel szegélyezett, fehér selyemzászlót, amelynek egyik oldalára az ország címerét hímezték, a másikkra Szűz Máriát karján a gyermek Jézussal, valamint a „Szűz Mária Isten anyja, Magyarország védője” feliratot. A zászlóra két szalagot is ajándékoztak; az egyik „Zalamegyei önkénteseknek” felirat szerepelt.²¹² A zászlót 1848. május 25-én a keszthelyi templomban szentelte fel Szvasztics apát.²¹³ Ezt a zászlót használta aztán később a 7. honvédszászlóalj is, amelyet végső soron a Szombathely melletti Vép községben szerveztek meg.

A 7. zászlóalj honvédei a pákozdi ütközetben vitték először harcba zászlójukat, majd a Jellasicsot üldöző magyar sereggel a parndorfi táborba vonultak. Az október 30-i schwechati ütközet után a zászlóalj a Kis-Kárpátokban Simunich altábornagy csapatai elleni harcokban vett részt, december 20-tól pedig Lipótvár őrségében teljesített szolgálatot.²¹⁴ A vár 1849. február 2-i feladása során a 7. zászlóalj zászlója feltehetően a császáriak kezébe került.²¹⁵

A 7. honvédszászlóaljat még 1849 februárjában újjászervezték Szedenen — Gelich Richárd szerint — Nemegyey Bódog szabadcsapatából.²¹⁶ Az újjászervezett 7. honvédszászlóalj mindvégig a délvidéki hadszíntéren vette ki részét a szabadságharcból. Zászlójának felavatásáról nincsenek adatok. A zászló 1869-ben Pétervárad közelében állítólag előkerült — nyilván a szabadságharc bukásakor rejthették el —, egy Fuchs nevű egyén tulajdonában volt, akitől a még elég jó karban levő zászlót hazafias újvidéki polgárok meg akarták vásárolni.²¹⁷

²¹¹ A zászlónak csak a szalagja került be a Nemzeti Múzeumba. Lásd a 208. sz. lábjegyzetet.

²¹² A 7-ik honvédszászlóalj története. — *Kassa Lajos* 1848–49. főhadnagy emlékeiből. Megjelent: 1848–49. Történelmi Lapok, 1892., 194. o.

²¹³ Szekovics Pál keszthelyi georgiconi hallgató és honvéd naplója 1848. május 16-tól 1849. december 5-ig, Közli *Darnay* (Dornay) *Béla*: Keszthely és az 1848–49-es szabadságharc. (Balatoni Múzeumi Füzetek 7. sz.) Keszthely, 1948.

²¹⁴ Adalékok az 1848–49-i szabadságharc 7-ik honvéd zászlóaljának történetéhez. (*Arany Sándor* nyug. járásbíró emlékirataiból), Közli *Kovács József*: HK. 1936., 300. o.

²¹⁵ A lefegyverzett zászlóalj honvédeit előbb Pozsonyba kísérték, majd vasúton Bécsbe szállították őket.

²¹⁶ *Gelich Richárd*: Magyarország függetlenségi harcza 1848–49-ben, III. k., Budapest (é. n.), 178. o.

²¹⁷ A Honvéd, 1869. november 4.

8. honvédzászlóalj

A Pécssett 1848 nyarán felállított zászlóalj zászlójának eredetéről nem tudunk. Az alakulat az egész szabadságharcot a bácska-bánáti hadszíntéren küzdötte végig. Az 1849. június 7-i kátyi ütközetben, amikor a heves ágyútűzbe került 8. honvédzászlóaljnak már két zászlótartóját is kilőtték, Barcza Dénes őrnagy, zászlóaljparancsnok ragadta meg a lobogót és igyekezett lelket önteni katonáiba. Az ütközet során a császári vértések és dragonyosok szorongatta alakulat zászlója is veszélybe került; Barcza őrnagy ezért egy huszártizedes kezébe nyomta e szavakkal: „Vidd ezt tábornokodnak s mond, hogy zászlónkat megmentettük, magunk pedig hősileg veszünk el.” Az esemény megerősítője szerint a huszártizedes azzal adta át Gál László ezredesnek a zászlót, hogy az a 8. zászlóalj gyávasága miatt elveszett és ő mentette ki az ellenség kezéből.²¹⁸

A zászlóalj honvédei a július 14-i hegyesi ütközetben, a verbászi elsáncolt híd bevételével Guyon tábornoktól kiérdemelték a III. osztályú érdemrendet, amit július 29-én Szegeden Kossuth tűzött fel zászlójukra.²¹⁹

A zászlóalj zászlójának a fegyverletétel utáni sorsa sem ismeretes. 1941 februárjában dr. Balczó Géza orvos ajándékként a Hadimúzeum tulajdonába került a 8. honvédzászlóalj zászlóján függő szalagnak egy foszlánya. Azt nyilván a kapituláció során rejtették el.²²⁰ Jóllehet sem a zászlónak, sem a szalagjának több foszlánya 1849 óta nem bukkant elő, mégis feltételezhető, hogy a szabadságharc bukásakor a zászlót felszabdalták és darabjait a zászlóalj katonái magukhoz vették.

9. honvédzászlóalj

Az 1848 májusában Kassán felállított és a szabadságharcban talán a legnagyobb hírnévre szert tett zászlóalj zászlójáról igen keveset, a zászló eredetéről, felavatásáról pedig semmit nem tudunk.

A zászlóalj 1848. augusztus végétől a déli hadszíntéren küzdött, 1849 elején pedig a főserceghez csatlakozott. A március 5-i szolnoki ütközetben, majd — a Damjanich vezette III. hadtestbe beosztva — az áprilisi hadjárat ütközeteiben kimagasló hősiességgel hordozta zászlóját.

A felállításától kezdve vörös sapkát viselő 9. honvédzászlóaljnak az ütközetekben tanúsított hősi helytállását méltányolva és buzdításul a többi zászlóaljnak a kassai honvédek példájának követésére, Kossuth — Görgei javaslatára — hozzájárult ahhoz, hogy a vörös sapka, illetve a vörös csákó „viselete legyen a kitüntetés jele, mint volt az ő gárda soraiba iktatás Napóleon alatt, hogy a veres főveget minden

²¹⁸ A karloviczi és kácsi (helyesen kátyi) csata. *Machay Antal* főhadnagy visszaemlékezése. Megjelent: *A Honvéd*, 1868. szeptember 7.

²¹⁹ Uo. 1868. február 24.

²²⁰ A foszlány, amelyet 1941-ben 49 479-es számon tartottak nyilván, a második világháború során elveszett.

zászlóalj megkaphassa, mely magát folytonosan kitűnőleg viseli, ellenben ha egyszer megfut, elveszítse.”²²¹

A vörös sapkának kitüntetésként való hordása, amiről Mészáros hadügyminiszter 1849. április 8-án hadparancsot adott ki,²²² a honvédsereg zászlóival is szoros összefüggésben állt. Azoknak a zászlóaljknak ugyanis, amelyek III. osztályú érdemrendet kaptak zászlójukra, rendszerint a vörös sapka viselését is engedélyezték.

Sajnálatos, de nem tudjuk biztosan, hogy éppen ez a kiváló alakulat kapott-e zászlójára III. osztályú érdemjelet. A parlament 1849. április 7-i ülésén felszólaló Angyal Pál képviselő arra kérte a képviselőházat, hogy a 9. zászlóalj zászlóját is tüntessék ki. Angyalnak válaszolva Patai József, a hadügyminiszter kijelentését idézve, úgy nyilatkozott, „hogy a 9-ik zászlóalj... pedig szintén fel fog díszíteni...”²²³

A 9. zászlóalj történetét elnagyoltan feldolgozó Hoffmann Arnold az alakulat zászlójának kitüntetéséről nem szól, egyáltalán a zászlóról — a tápióbicskei zászlóelvételelől eltekintve — csupán műve végén, a fegyverletétel kapcsán emlékszik meg két-három mondat erejéig:

„Azt sem tudjuk — írja — mi történt a zászlóalj annyi dicsősége csendes és még is olyannyira ékesszóló tanújával — a lobogóval.”²²⁴ Hoffmannal ellentétben a zászlóról — ha mást nem is — annyit tudunk, hogy a fegyverletétel során feldarabolták. A zászlóalj volt tisztje, az 1866-ban elhunyt Egressy János százados, alakulatának „... a társak által emlékül darabokra széttépedt zászlajából a szűz Mária képét kapván osztályrészüln ezt folyvást mellén hordozta s kívánságához képest úgy is temettetett el az vele.”²²⁵

Kreith Béla 1848—49-es gyűjteményében is szerepelt a 9. honvédszászlóalj zászlajának egy darabja.²²⁶ A zászló egy harmadik foszlányát 1961-ben a Hadtörténeti Múzeum vásárolta meg.²²⁷

10. honvédszászlóalj

A Debrecenben alakult zászlóaljat felállítása után néhány héttel már a déli hadszíntérre vezényelték. Útközben Szolnokon kapott zászlót; azt Baldacci Manó ezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöke vitt le a fővárosból.²²⁸

A 10. honvédszászlóalj 1848 decemberétől a felsődunai hadsereg, illetve az abból alakult VII. hadtest kötelékében harcolt, a szabadságharc utolsó heteit a Kmetty-hadosztállyal a déli hadszíntéren küz-

²²¹ Kossuth tudósítása a Honvédelmi Bizottmánynak; Szentmártonkátá, 1849. április 6. OL. OHB 1849: 5884. Közli Barta István (sajt. alá rend.): KÖM. XIV. k., Budapest, 1953., 825—828. o.

²²² Közlöny, 1849. április 11.

²²³ Uo.

²²⁴ Hoffmann Arnold: Az 1848—48-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története. Kassa, 1906., 75. o.

²²⁵ A Honvéd, 1867. szeptember 23.

²²⁶ Az 1848—49-i emlékek gyűjteménye és a Kossuth Múzeum vidéki kiállításának tárgymutatója. Budapest, 1902., 385. sz. 27. o.

²²⁷ Leltári száma: 0687/Z1.

²²⁸ Szedlák Mátyás: Leleplezések a magyar szabadságharc és a magyar emigráció idejéből. (1848—1861) Budapest, 1897., 16—17. o.

dötte végig. A fegyverletételkor a zászlóalj honvédei és tisztjei állítólag feldarabolták lobogójukat, de a foszlányok sorsáról nincsenek adatok.

11. honvédzászlóalj

Az Erdélyben, Kolozsvárott felállított és 1848 őszén teljesen demoralizálódott zászlóalj a Bem tábornok vezérletével vívott harcokban az erdélyi hadsereg egyik legkiválóbb alakulatává nőtte ki magát.

A 11. honvédzászlóalj megalakulásakor nem kapott zászlót, csak 1848. december végén Kolozsvárott, a város visszafoglalása után. A zászló eredetét illetően többféle feltevés van. Az egyik szerint báró Huszár Károlyné adományozott az alakulatnak egy zászlót, amely „... a legszebb és legnehezebb habos selyem-szövetű háromszínű...”, tehát nem szabványos zászló volt, „... egyik felén az ország címérével, másik felén: »királyért, hazáért, szabadságért« felirattal...”²²⁹ Egy másik adat szerint Bányay Ágnes és Vágner Véri kolozsvári nők himeztek, illetve ajándékoztak zászlót a 11. honvédzászlóaljnak.²³⁰ Szigethy Miklós ezredes, a zászlóalj utolsó parancsnoka úgy tudja, ezt a zászlót eredetileg a kolozsvári polgári vadászok részére készítették. A zászlót így írja le: „Szép nemzeti lobogó, selyem kelméből, rajta Magyar- és Erdélyország címere aranyfonállal, díszesen kivarrva, ha jól emlékszem e felirattal »Éljen V-ik Ferdinánd Magyarország királya!«”.²³¹ Az 1890-es évek elején gróf Teleki Sándor honvédezedes hagyatékából a kolozsvári történelmi ereklye múzeumba került egy „Szabadság, egyenlőség, testvériség” felirattal ellátott, fehér selyemzászló-maradvány (a zászló piros-zöld lángnyelvszegélyezése hiányzott), amelyet szintén a 11. zászlóalj zászlójának tartottak.²³² E zászlónak gróf Teleki Jánosné volt a zászlóanyja. A szabadságharc bukásakor megmentett zászlót megmentői 1859-ben visszaadták a zászlóanyának.

Bármilyen is az igazság a 11. honvédzászlóalj lobogójának eredetéről, 1849-ben a zászlóalj honvédei becsülettel helytálltak zászlójuk alatt az ütközetekben. A 11. zászlóaljnak az erdélyi harcokban, mindenekelőtt a február 9-i piski ütközetben tanúsított hősiességét Bem azzal jutalmazta, hogy III. osztályú érdemrendet adományozott zászlójára.

Amennyire problematikus a 11. honvédzászlóalj zászlójának eredete, legalább annyira vitás az érdemjel-adományozás időpontja. Szigethy úgy tudja, hogy március 2-án Medgyesen, a piactéren tűzte fel Bem az érdemjelet; ²³³ Ferenczy százados szerint március 1-én,²³⁴ ugyancsak Medgyesen. A „Névjegyzék, azon egyének, kik az erdélyi

²²⁹ Ferenczy Ferencz százados visszaemlékezése. Megjelent: 1848—49. Történelmi Lapok, 1892., 33—34. o.

²³⁰ Uo. 62. o.

²³¹ Adatok a XI. zászlóalj történetéhez tekintettel az erdélyi 1848—1849-iki eseményekre. Egy honvéd magánjegyzetei. Kolozsvár, 1868., 43. o.

²³² 1848—49. Történelmi Lapok, 1898., 43. o.

²³³ Adatok a XI. zászlóalj... 70. o.

²³⁴ 1848—49. Történelmi Lapok. 1892. 33. o.

hadseregben érdemjellel jutalmaztattak” című kimutatásban az adományozás időpontját április 9-ben jelölték meg.²³⁵

A 11. honvédzászlóalj, amely 1849 májusában Bem bánáti hadműveletében, június—júliusban pedig az erdélyi havasokban folyó hadjáratban, majd Gyulafehérvár ostromában vett részt, augusztus 18-án Déván tette le a fegyvert. „Ne felejtsetek soha, hogy e zászló alatt harcoltatok” — mondta elfuló hangon Szigethy Miklós zászlóaljparancsnok a szomorú aktushoz lobogójukkal felsorakozott katonáinak.

A 11. zászlóalj lobogója a kapitulációkor nem került az ellenség kezébe. 1948-ban a szabadságharc centenáriuma alkalmából Budapesten, a Nemzeti Múzeumban megrendezett kiállításon Petőfi Összes Költeményei 1848-as kiadású kötete a 11. zászlóalj zászlójának selymébe volt bekötve.²³⁶ Az még tisztázásra vár, hogy a könyvborítóként használt zászlódarabot a 11. zászlóalj zászlójának tulajdonított 3 zászló közül melyikből vágták ki.

12. honvédzászlóalj

Az 1848 augusztus—szeptemberében Marosvásárhelyen megalakított zászlóalj, az október 16—17-i agyagfalvai székely nemzetgyűlés határozata²³⁷ értelmében szállt táborba és kezdte meg harcait az erdélyi császári csapatok és a román felkelők ellen. A zászlóalj az Urbán csapatain Vajdaszentivánnál október 31-én aratott győzelmével, az ellenségtől szerzett magának zászlót. Az ütközet után ugyanis a megremült szászrégeni polgárok küldöttsége a megadás jeléül magyar nemzeti zászlóval jelent meg a zászlóalj táborában. A Bem seregébe beolvadt 12. zászlóalj ezt a szász polgároktól átvett zászlót használta azután csapatzászlóként²³⁸ és küzdött alatta Beszterce és a borgóradnai havasok vidékén Urbán csapatai, később pedig — a besztercei hadosztály kötelékében — Grotenhjelm cári altábornagy serege ellen. Az 1849. június 28-i jad-szeretfalvai ütközet után Bem altábornagy 8 tisztet és honvédet tüntetett ki a zászlóaljból s kijelentette, „hogy az egész zászlóalj méltó az érdemjelre, de nincs több 8-nál”.²³⁹

A 12. honvédzászlóaljnak az osztrákok ellen 7, a cári csapatok ellen 12 ütközetben hordozott zászlója a dévai fegyverletételkor feltehetően a cári csapatok kezébe került.

²³⁵ A névjegyzéket közzé tette Nagy Sándor: i. m. XXXIV—XC. o.

²³⁶ 1848—1948 Centenáris Kiállítás. Budapest (é. n.), 27. o. — A kiállításon szereplő Petőfi-műveket az Egyetemi Könyvtár, illetve a Széchenyi Könyvtár mutatta be.

²³⁷ Az agyagfalvai gyűlésen a 12. honvédzászlóalj is képviseltette magát. (Nagy Sándor: i. m. 32. o.)

²³⁸ Szöllősy István: A XII. önkéntes honvédzászlóalj működése az erdélyi hadjáratban. 1848—49. Történelmi Lapok, 1897., 21. o.

²³⁹ Uo. 35. o.

14. honvédszászlóalj

A pesti önkéntes zászlóaljból („pesti csatárok”) 1848 szeptemberében alakult 14. honvédszászlóalj²⁴⁰ zászlójának eredetét még nem sikerült kideríteni. A zászlóalj a pákozdi ütközetben vitte először harcba zászlóját, majd a feldunai hadsereg, illetve az abból szervezett VII. hadtest kötelékében küzdött alatta Schwechatnál, Nagyszombatnál, később pedig a tavaszi és a nyári hadjáratban. A zászlóalj a szabadságharc végén Világosnál feldarabolta zászlaját, mely — amint megőrzött foszlányai tanúsítják — szabványos zászló volt. A Kun János honvéd — később tanító a Bihar megyei Álmosd községben — megmentette darabot a Hadtörténelmi Múzeum őrzi.²⁴¹

15. honvédszászlóalj

A Pozsonyban 1848 őszén alakult zászlóalj zászlójának származását még homály fedi. A zászlóalj megosztva vette ki részét a szabadságharcból. Egyik fele 1848. novemberétől Komárom védőrségéhez tartozott, a másik fele pedig a feldunai hadsereg, a későbbi VII. hadtest kötelékében,²⁴² Beniczky Lajos portyázó különítményéhez beosztva harcolt a hurbanista felkelők ellen,²⁴³ illetve 1849 május—júniusában Turóc megyében a cári csapatok betörése ellen biztosította a szorosokat.²⁴⁴

A zászlóalj lobogóját az alakulatnak Komárom várában maradt része őrizte. Az 1849. augusztus 3-i győzelmes kitörésben²⁴⁵ a 15. zászlóalj az 57. zászlóaljjal közösen vett részt. Helytállásukat Klapka tábornok augusztus 5-én kiadott hadseregpárancsában így méltatta és jutalmazta: „... a 15-ik és 57-ik z-aljak, melyek rendíthetetlen vitézséggel és hősiességgel rohmozták meg a csémi sáncokat, azokat az ellenséges kartács-zápor ellenére dicsőségesen be is vették, zászlójuk az érdemjel 3-ik osztályával díszesítették, és mind a két z-aljnak a veres sapka hordása megengedettik.”²⁴⁶ Klapka augusztus 9-én Győrött ünnepélyes keretek között tűzte fel a 15. zászlóalj lobogójára az érdemrendet.

Komárom feladásakor gróf Eszterházy Pál ezredes, hadosztályparancsnok a hadosztályához tartozó 3 honvédszászlóalj zászlóját — köztük a 15. zászlóalját is — megmentette és azokat 1867-ben a Központi Honvéd Választmányunk átadta.²⁴⁷ A Választmánytól a 15.

²⁴⁰ A zászlóalj megalakítását részletesen tárgyalja *Urbán Aladár*: Honvédtoborzás... 426—444. o.

²⁴¹ Leltári száma: 0824/Z1.

²⁴² A Görgei-hadtest 1849. január 6-i hadrendjében a 15. honvédszászlóalj Puszelnik alezredes dandárában 6 századdal szerepel. Közli dr. *Tragor Ignác*: i. m. 370. o.

²⁴³ *Steier Lajos*: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalmakról. Budapest, 1924., 136—137., 140., 152., 602—610., 662. o.

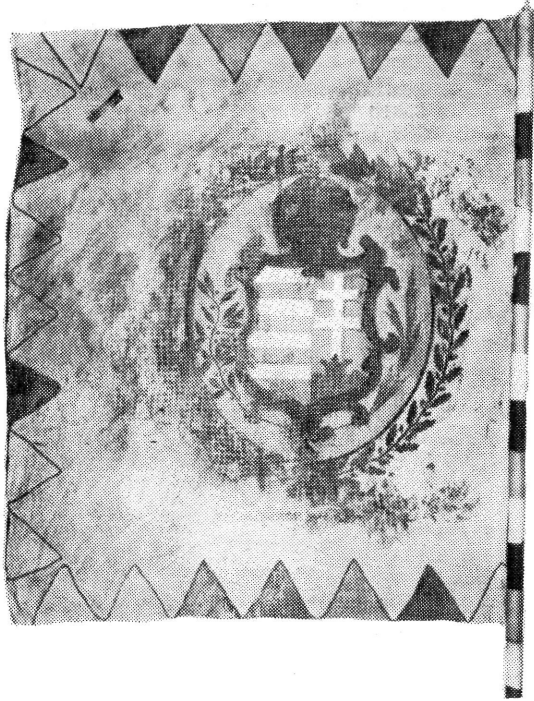
²⁴⁴ A honvédsereg III. hadtestének 1849. július 15-i hadrendjében a 15. honvédszászlóalj 4 századdal (450 fő) szerepel.

²⁴⁵ A kitörés során a komáromi védőrség hadosztályai a Duna mindkét partján áttörték az ellenség vonalait. Az osztrákok több mint 2000 katonát és tisztet, 30 löveget és 5000 kézi lőfegyvert vesztek. Klapka csapatai augusztus 6-án Győrt is elfoglalták.

²⁴⁶ *Szinnyei József*: Komárom 1848—49-ben (Naplójegyzetek). Budapest, 1887., 240. o.

²⁴⁷ A Honvéd, 1867. augusztus 12.

A 15. honvédszászlóalj III.
osztályú érdemrenddel
kitüntetett zászlója

zászlóalj zászlója 1868-ban a Nemzeti Múzeumba,²⁴⁸ onnan pedig 1936-ban a Hadimúzeum gyűjteményébe került, s ma a Hadimúzeum utódja, a Hadtörténeti Múzeum őrzi.²⁴⁹

18. honvédszászlóalj

1848 novemberében gróf Eszterházy Pál Komárom megyei nemzetőrzászlóaljból szervezték Pozsonyban.²⁵⁰ A zászlóalj a feldunai hadsereg visszavonulása után, 1848 decemberétől 1849. október elejéig, Komárom várának őrségéhez tartozott. Zászlóját — eredetéről nincsenek adatok — az 1849. augusztus 3-i kitörést követően Klapka tábornok III. osztályú érdemrenddel tüntette ki az alakulat honvédeknek „már több ízben, valamint ez alkalommal is tanúsított vitéz és harcfiúi magukviseletéért.”²⁵¹

Pontosan nem deríthető ki, mi történt a zászlóalj zászlójával Ko-

²⁴⁸ Kalauz . . . 84. o.

²⁴⁹ Leltári száma: 0036/Z1.

²⁵⁰ 1848 novemberében Janik őrnagy, illetve Buttler őrnagy parancsnoksága alatt két 18. hadrendi számú honvédszászlóalj is létezett, és mivel — amint Görgei írta Kossuthnak — mindkettő ragaszkodott „a maga zászlójához, a maga őrnagyához, mind a kettő a 18-ik számnévhez”, egy harmadik alakulatnak, Eszterházy Pál őrnagy számnélküli nemzetőrzászlóaljának adták oda a 18. honvédszászlóalj nevet, a Janik és Buttler-féle zászlóaljból pedig az 53., illetve az 57. honvédszászlóaljat alakították.

²⁵¹ Szinyei József: i. m. 240. o.

márom feladásakor, de egy bizonyos; a fegyverletételkor a zászló fehér selyemszalagjából egy rombusz alakú darabot kivágtak, sőt lehetséges, hogy az egész zászlót feldarabolták. A szalagmaradvány, a ráerősített III. osztályú érdemrenddel, hajfűrttel és csákórózsával együtt, később a Nemzeti Múzeumba került, 1936-tól pedig a Hadimúzeum őrizte. A szalagmaradvány ma a Hadtörténeti Múzeumban található.²⁵²

20. honvédzászlóalj

A Kassán 1848 szeptemberében felállított zászlóalj decembertől a felsőtiszai haderő, illetve az I. hadtest soraiban harcolt, 1849 májusában pedig a cári csapatoktól fenyegetett Bereg és Ung megyébe rendelték. 1849. júliustól a zsidói fegyverletételig Kazinczy Lajos ezredes hadosztályába tartozott.²⁵³

Az alakulat zászlójáról csupán annyi ismert, hogy a fegyverletételkor szétdarabolták. Az idők során mindössze egyetlen darabja bukkant elő, rajta kézírással az alábbi szöveg szerepel:

„A huszadik zászlóaljbeli lobogó darabja, melyet Csaplovits Josef Szeghő Mariskának örök emlékül ad 1850-ik Június 6-án.”

A foszlány 1898-ban a Nemzeti Múzeum tulajdonába került, jelenleg pedig a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van.²⁵⁴

22. honvédzászlóalj

A Miskolcon 1848 őszén felállított zászlóalj zászlójának eredete nincs kiderítve. Az alakulat december közepétől a szabadságharc végéig Máramaros, illetve Bereg megye falvaiban és városaiban állomásozott — többnyire a szorosokat vigyázta —, 1849 júliusában pedig a Kazinczy-hadosztályba osztották be.²⁵⁵ A zászlóaljnak a zsidói fegyverletételkor elrejtett zászlóját Mikár Zsigmond, a Központi Honvéd Választmány jegyzője 1868-ban átadta a Nemzeti Múzeumnak.²⁵⁶

25. honvédzászlóalj

Az 1848. szeptember végén, Pesten alakult zászlóalj október 6-án avatta fel, a feltehetően a hadügyminisztériumtól kapott zászlaját.²⁵⁷ Az alakulat a főváros feladásáig a feldunai hadsereg, majd a Perczel-hadtest kötelékében harcolt, a tavaszi hadjáratot pedig a II. hadtestbe beosztva küzdötte végig. 1849. április 25-én a Pest alatti táborban gróf Batthyány Lajosné virágkoszorúval díszítette fel a zászlóalj lo-

²⁵² Leltári száma: 0549/Z1. — Az érdemrend, a hajfűrt és a csákórózsa a második világ-háború idején elveszett.

²⁵³ A Kazinczy-hadosztály 1849. július 6-i hadrendje. Közli: HK. 1941., 251–252. o.

²⁵⁴ Leltári száma: 0811/Z1.

²⁵⁵ Lásd a 253. sz. lábjegyzetet.

²⁵⁶ Kalauz . . . 83. o.

²⁵⁷ DR: Az első csata és hatása. Karczolatok a 48–49-ki 25. honvéd-zászlóalj élményeiből. Megjelent: Kecskeméti Lapok, 1886. január 3.

bogóját.²⁵⁸ A július 11-i komáromi ütközet után a zászlóaljat Komárom várába vezényelték.

Bencze Mihály százados visszaemlékezésében megemlíti, hogy a 25. zászlóalj háromszor kapott zászlójára III. osztályú érdemrendet; először a június 16-i zsigárdi ütközetben — 2 osztrák tisztet és 60 katonát foglyul ejtve — érdemelte ki, másodszer a július 2-i komáromi ütközet után, harmadszor pedig augusztus 3-i komáromi kitörést követően tüntették ki.²⁵⁹ Az érdemjel harmadszori elnyerésének azonban ellentmond a már korábban említett augusztus 9-i komáromi hadparancs. Ebben Klapka tábornok a 25. zászlóaljnak jeles és vitéz magatartásáért a haza nevében legforróbb köszönetét nyilvánította, de érdemrend adományozásáról nem szólt.²⁶⁰

A zászlóalj többszörösen kitüntetett lobogója Komárom feladásakor feltehetőleg az osztrákok kezébe került és megsemmisült.

26. honvédzászlóalj

Az 1848 őszen Egerben szervezett zászlóalj zászlójának adományozására, felavatására vonatkozóan eddig még nem kerültek elő adatok. A felsőtiszai hadseregbe beosztott zászlóalj a tarcal—bodrogkeresztúri ütközetben vitte először harcba zászlóját. A tavaszi hadjáratot a felsőtiszai hadseregből alakult I. hadtest Dippolt-dandárában küzdötte végig.

A zászlóalj az április 26-i komárom—szőnyi ütközetben egy osztrák lovasosztálytól körülzárva is hősiessen helytállt és ezért zászlójára Görgeitől III. osztályú érdemrendet kapott. A kitüntetést a felszabadított Komárom várában tűzte fel a tábornok.²⁶¹

A zászlóalj harci útja Világosnál ért véget, ahol az alakulat honvédei és tisztjei nem váltak meg zászlójuktól, hanem azt rúdjáról levéve szétdarabolták és foszlányait szétszórták egymás között. Szabó Imre, a zászlóalj volt tisztje, a Gyöngyösi Honvédegylet későbbi elnöke a neki jutott darabkát a császári hadseregbe történt besoroztatása után is a szíve fölött elrejtve hordozta.²⁶²

A zászló egyik darabja 1891-ben ott szerepelt a szabadságharc emlékeit bemutató kiállításon.²⁶³ A zászlónak egy 2,5×10 cm-es másik darabját a szegedi Móra Ferenc Múzeum őrzi.

27. honvédzászlóalj

Az 1848 szeptember—októberében Nagyváradon szervezett zászlóalj zászlójának eredetéről semmit nem tudunk. Az alakulat decembertől az erdélyi hadszíntéren, Bem tábornok seregében küzdött. 1849. ja-

²⁵⁸ Bencze Mihály: Emlékirat 1848/49. évi szabadság harczokról. Debrecen, 1880., 15. o.

²⁵⁹ Uo. 18—24. o.

²⁶⁰ Szinnyei József: i. m. 240. o.

²⁶¹ Andrásy Jenő: A 26-dik honvédzászlóalj vitéz tette a komáromi ütközetben. Megjelent Vahot Imre (szerk.): Honvédek Könyve Történelmi adat-tár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból (továbbiakban Honvédek Könyve). II. k. Pest, 1861., 109. o.

²⁶² A Honvéd, 1867. augusztus 26.

²⁶³ Az 1848/49-iki szabadságharczi emlékek és képek kiállításának számszerinti tárgymutatója. (továbbiakban 1848/49-es Tárgymutató) Budapest, 1891., 12. o.

nuár 21-én Nagyszebennél a zászlóalj megfutamodott honvédeit Csutak Kálmán százados, az alakulat lobogóját kezébe véve vezette ismét rohamra és visszaszerezte velük az elveszett ágyúkat. Bem tábornok Csutakot a helyszínen őrnaggyá és a zászlóalj parancsnokává nevezte ki.²⁶⁴ A 27. zászlóalj, amely 1849. májustól egészen a szabadságharc bukásáig — a 78. zászlóaljjal közösen²⁶⁵ — Orsován és környékén látott el határvédelmi szolgálatot, augusztus végén török területen rakta le a fegyvert. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy akkor mi történt a zászlóalj lobogójával, de valószínűleg feldarabolták. 1936-ban ugyanis előkerült egy darabja, a Hadimúzeumnak ajándékozott foszlány azonban a második világháború idején elveszett.

29. honvédzászlóalj

Az 1848 szeptember—októberében alakult zászlóalj 1848 őszén Arad és Zaránd megyében a román felkelők és császári határőrök elleni harcokban vett részt, később pedig az Aradot, majd a Temesvárt ostromló seregre osztották be.

Zászlóját 1848. december 6-án avatták fel Új-Aradon.²⁶⁶ A kormánytól kapott szabványos zászlóra valószínűleg Gaál Miklós tábornoknak, az aradi ostromsereg parancsnokának felesége ajándékozott egy fehér selyemszalagot a következő, arannyal hímzett felirattal: „Hon s Szabadságért — 29. zászlóalj — Arad 1848. december 6-án Gaál M. P.”

A 29. honvédzászlóalj több kimagasló fegyverténnyel szerzett hírnevet magának — s becsületet zászlójának. Az 1849. február 8-i aradi ütközetben Asztalos Sándor százados, a zászlóalj lobogóját magasra emelve lelkesítette honvédeit, akik Todorovics tábornok csapatait kiüzve visszafoglalták Aradot. Asztalost a győzelmes ütközet után őrnaggyá léptették elő.²⁶⁷ Május 14-én Temesvárnál a Gyárváros elfoglalásával hasonló hőstettet vitt végbe a 29. zászlóalj.

A 29. honvédzászlóalj honvédei harci érdemeik elismeréseként július 25-én III. osztályú érdemrendet kaptak zászlójukra.

Az augusztus 9-i temesvári csatavesztést követően a 29. honvédzászlóalj megmaradt katonái és tisztjei Soborsin község határában zászlójukat a rúdról levéve a rudat elégették, a zászlót pedig Nagy József főhadnagy zászlóaljsegédtiszt vette magához és a fegyverletételkor a derekára csavarva megmentette. Hazatérése után a zászlót aradi lakásán egy vánkosba rejtette el, feleségét is beavatva a titokba. Nagy Józsefet 1854-ben letartóztatták, de a házkutatás során a zászlót nem találták meg. Nagy József, 12 évi rejtetgetés után, csak 1861-ben merte elővenni a zászlót. A kiegyezés után a 29. zászlóalj veteránjai és az Aradi Honvédegyet tagjai már régi lobogójukkal vonulhattak

²⁶⁴ Csutak Kálmán: Aradi fogságom alatt írt adatok az 1848/49. évi szabadságharc, különösen az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratáról. Pest, 1868., 11—12. o.

²⁶⁵ Létszámkimutatás Május 30-ára 1849. Ó Orsova Katonai Parancsnokságától. Közli: 1848—49. Történelmi Lapok, 1895., 115. o.

²⁶⁶ Lakatos Ottó: Arad története. I. k., Arad, 1881., 172—175. o.

²⁶⁷ Fényes Elek: Arad ostroma. Megjelent: Honvédek Könyve... III. k., Pest, 1861., 30. o.

A 32. honvédzászlóalj
zászlója

fel a februári 8-i (az aradi ütközet napja) és október 6-i ünnepeken.

A 29. honvédzászlóalj zászlóját, ha a második világháború idején nem vett el, feltehetően valamelyik romániai múzeum őrzi.

32. honvédzászlóalj

A zászlóalj felállítását már 1848 őszén elrendelték, de a tényleges megalakulásra csak 1849 elején került sor Erdélyben. Ekkor kapott zászlót is, amely némileg eltért a szabványostól; a zászlólapon, a címer körül, aranszállal hímezve ugyanis feltüntették az alakulat nevezet: „Honvéd XXXII-dik zászlóalj”; a zászlólapra az országcímert nem a rúddal párhuzamosan, hanem arra merőlegesen festették és a lángnyelv-szegélyezés háromszögei sem váltakozva piros-zöld színűek, hanem csak pirosak voltak. A zászlóavatáskor a lobogóra a zászlóanya egy kétágú, zöld selyemszalagot adományozott. Ezen a következő felirat állt: „Báró Radák Istvánné 1849 — Éljen a magyar”.

A zászlóaljnak az erdélyi hadszíntér ütközeteiben hordozott zászlóját a szabadságharc bukásakor megmentették, és ezt a Honvéd Központi Választmány 1868-ban a Nemzeti Múzeumnak adta át.²⁶⁸ A lobogó 1936-ban a Hadimúzeum gyűjteményébe került, de a második világháború során — sajnos — elveszett.²⁶⁹

²⁶⁸ Kalauz . . . 84—85. o.

²⁶⁹ Fényképe megtalálható az Országos Hadtörténelmi Múzeum fotóarchívumában.

A 33. honvédzászlóalj zászlószalagja

33. honvédzászlóalj

A Szegeden 1848 október—novemberében alakult zászlóalj zászlójának eredetére, felavatására nézve nincsenek adatok. A zászlóalj, amely harctéri működését az óbecsei táborban kezdte meg, és 1848. december végétől a feldunai hadsereghez tartozott, 1848. február 5-én a branyiszközi áttöréssel beírta nevét a magyar hadtörténelem aranykönyvébe. Branyiszkónál a 33. zászlóaljból mintegy százan haltak hősi halált.²⁷⁰ Görgei nem fukarkodott az elismeréssel és a jutalommal. Február 9-i hadparancsában, amelyet a „bátrak lelkesítésére” 3 egymást követő napon kihirdették, elrendelte: „a 33-ik zászlóalj számára 15 napi díj ajándék kép kiadassék... Zászlójára egy széles szalag — melyre a Zászlóalj kitüntetésének nevezetes napja 1849 Februárus 5-én fog hímeztenni — tétessék...”²⁷¹

A tavaszi és a nyári hadjáratot a VII. hadtest Kmetty-hadosztályának kötelékében végig küzdő 33. zászlóalj a fegyverletételkor csupán ezt a branyiszközi hőstettért kapott szalagot menthette meg. Az arany rojtozással díszített, kétágú, fehér damasztelyem szalagot, amelyre a Görgei hadparancsában megjelölt nevezetes dátumon kívül a „Branyiszko” nevet is ráhímezték, 1868-ban a Központi Honvéd Választmány átadta a Nemzeti Múzeumnak.²⁷²

A becses ereklyét ma a Hadtörténeti Múzeum őrzi.²⁷³

34. honvédzászlóalj

1848 őszén Zomborban állították fel; legénységének zöme délszláv volt. Zászlójáról csak annyit tudunk, hogy arra, valószínűleg a zászlószenteléskor, Pázmándy Dénesné zászlóánya egy háromágú, piros-

²⁷⁰ Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I. k., Budapest, 1929., 234. o.

²⁷¹ A hadparancsból idézett részek a „Besztercei 1. Zászlóalj” parancskönyvében szerepelnek. A parancskönyv az Országos Hadtörténeti Múzeum kéziratgyűjteményében van. Leltári száma: 9107/Em.

²⁷² Kalauz . . . 71—72. o.

²⁷³ Leltári száma: 0378/Z1.

fehér-zöld színű selyemszalagot adományozott, a következő hímzett felirattal: „Szent az ügyünk, nem rettegünk — Pázmány Dénesné Domonkos Lídia — 34. honvéd-zászlóalj”.

A déli hadszíntéren harcba vetett, majd a felsőtiszai hadsereg, illetve az abból alakított I. hadtest kötelékében küzdő zászlóalj a fegyverletételkor, a zászlóánya adományozta szalagot megmentette. Az egykori zászlóaljparancsnok, az 1860-ban elhunyt Zákó István alezredes özvegye a szalagot 1864-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.²⁷⁴

34. honvédzászlóalj zászlószalagja ma a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében található.²⁷⁵

35. honvédzászlóalj

Az 1848. szeptember közepén szervezett Zrínyi-szabadcsapatból október 13-án alakult. A 35. zászlóalj korábbi „Zrínyi Csapat” feliratú, szeptember 22-én felavatott zászlóját továbbra is megtartotta, illetve csapatzászlóként használta.²⁷⁶

A 35. honvédzászlóalj, még szabadcsapatként részt vett a pákozdi ütközetben, az ozorai bekerítésben, majd október—decemberben Perczel muraközi hadjáratában. A móri ütközetben súlyos veszteségeket szenvedett zászlóaljat Asbóth alezredes tartalékhadosztályához vezényelték, majd feltöltése után a Tisza vonal biztosítására rendelték. 1849 tavaszán és nyár elején a zászlóalj egy részét az ellenséges beütések elhárítása végett Bereg megyébe vezényelték.²⁷⁷ 1849. júliusától a 35. honvédzászlóalj a tiszai hadsereg²⁷⁸ kötelékében küzdött egészen a szabadságharc végéig.²⁷⁹

36. honvédzászlóalj

1848 októberében Eszéken alakult. Ugyanott december 30-án a piac téren szentelték fel zászlóját, amelynek zászlóánya báró Majthény Perczel Vilma volt.²⁸⁰ A vár 1849. február 31-i feladásakor²⁸¹ a zászlóalj lobogója valószínűleg a császáriak kezébe került.

A hadügyminisztérium rendeletére a 36. zászlóaljat 1849 márciusában Hajdúszoboszlón újjászervezték. Dobay Ágoston őrnagy, az újjászervezett zászlóalj parancsnoka 1848. március 26-án levélben for-

²⁷⁴ A Honvéd, 1867. október 14.

²⁷⁵ Leltári száma: 0394/Z1.

²⁷⁶ A Zrínyi-szabadcsapat és egyben a 35. honvédzászlóalj zászlóját a tanulmány I. része írja le.

²⁷⁷ *Matolai Etele*: A podheringi csata. Megjelent: 1848—49. Történelmi Lapok, 1896., 123—124. o.

²⁷⁸ Harcz Rendje a tiszai hadseregnek. Abonyi főhadiszállás 1849-ik évi Július hó 17-ik én. Hadtörténelmi Levéltár. 1848—49-es iratok. 38/78. sz.

²⁷⁹ A zászlónak a szabadságharc utáni sorsával a tanulmány I. része foglalkozik.

²⁸⁰ Rác őrnagy zászlóaljparancsnok a pécsi 3. hadmegye főparancsnokságának. Eszék, 1849. január 2. OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 337/1849. sz.

²⁸¹ A vár feladási okiratot közli *Thim József*: i. m. 227—228. o. — A lefegyverzett várórség tagjai szabad hazamenetelük fejében kötelezték magukat arra, hogy 4 hónapig nem harcolnak a császári haderő ellen.

dult Damjanich tábornok feleségéhez és kérte; zászlóalját ajándékozza meg zászlóval. A kérelemre Damjanichné, 1849. április 3-án Gyuláról az alábbi levélben válaszol:

„Tisztelt őrnagy úr!

Felhívólevele örömsugárral töltötte el lelkemet, hogy ön engem azon kitüntető szép kötelességekben részesít, mert mi lehet edesebb, mi jutalmazóbb, mint azon öntudat, polgártársainkat lelkesíteni s buzdítni igazságos ügyünk és szeretett hazánk iránt! És íme! őrnagy úr felhívása által felruházott engem azon dicső hatalommal, zászlóalját azzal ajándékozni meg, mely harcban mint nemtőjük lobog felettük és mint emlékeztetőjük arra, hogy győzni vagy halni. Midőn őrnagy urat felhívása teljesítéséről örömmel tudósítanám, további barátságába magam ajánlva, maradok

Damjanich Emilia.”²⁸²

A 36. zászlóalj parancsnoka a Damjanichnéval folytatott levelezéssel csaknem egyidejűleg március 27-én a hadügyminisztériumhoz felterjesztést küldött, s abban kérte, engedélyezzék, hogy a zászlóaljnál levő zászlót, „mellyet nehézsége és hosszúsága miatt a csatába vinni igen czélszerűtlen lenne”, a debreceni ruharaktárban „egy más zászlóért kicseréltethessék”.²⁸³ A kérelem alapján a hadügyminisztérium gazdasági osztálya utasította a debreceni ruharaktárt; a 36. zászlóaljnak adjon „alkalmasabb zászlót”.²⁸⁴ A kettős zászlókérelemnek az a magyarázata, hogy a Damjanichnéhoz intézet kérés tulajdonképpen csak jelképes volt és inkább a zászlóanyai tisztség elváltására irányult.

A 36. honvédszászlóalj 1849 áprilisában avatta fel a hadügyminisztériumtól kapott új zászlóját. A zászlóra Damjanichné egy háromágú, nemzetiszínű selyemszalagot ajándékozott a következő felirattal: „36^{dik} Honvéd zászlóalj 1849 — Ha Isten velünk, ki ellenünk? — Damjanich-Csernovics Emilia”.

A 36. honvédszászlóalj zászlószalagja

²⁸² Közlöny, 1849. április 18.

²⁸³ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 7905/1849. sz.

²⁸⁴ Uo.

A 36. honvédszászlóaljat megalakulása után Vécsey tábornok V. hadtestébe, az aradi várát ostromló csapatokhoz osztották be. Arad 1849. június 27-i elfoglalását követően a temesvári táborba, augusztus 5-én pedig az aradi várba vezényelték. Arad 1849. augusztus 17-i feladásakor a 36. zászlóalj zászlója valószínűleg a cári csapatok kezébe került; a Damjanichnétől kapott szalagot azonban Dobay alezredes megmentette és a Honvéd Központi Választmány útján 1870-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.²⁸⁵ A szalag jelenleg a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van.²⁸⁶

37. honvédszászlóalj

1848 októberében Komáromban alakult a 18. zászlóalj létszámfeletti legénységéből, valamint Nógrád és Hont megyei újoncokból.

A zászlóalj csak Komárom körülzárása után kapott zászlót; ünnepélyes felavatását 1849. február 25-én az Óvár piacán tartották. Zászlóanyának eredetileg Sárközy Józsefnét, a vár kormánybiztosának feleségét kérték fel, de mivel nem tartózkodott Komáromban, Majthényi Kálmán őrnagy, zászlóaljparancsnok közbenjárására özv. Tahyné vállalta a helyettesítést.²⁸⁷ Az ünnepségen a Sárközyné két lánya — egyikük Perczel Mór felesége volt — hímezte nemzetiszínű szalagot is ráerősítették a zászlóra. A háromágú szalagon a következő feliratok voltak: „37-ik honvéd-zászló”²⁸⁸ (a piros ágon), a zászlóanya neve (a fehér ágon), „Vigyázzatok s ha kell halni is tudjatok” (a zöld ágon).

A 37. honvédszászlóalj a várórségben teljesített szolgálatot, egészen Komárom feladásáig. Az augusztus 3-i kitérésben tanúsított bátor helytállását a zászlójára tűzött III. osztályú érdemrenddel jutalmazták. A zászlóalj az október 2-i fegyverletételkor kitüntetett lobogóját nem adta át az osztrákoknak, hanem szétszabdalta. A zászló darabjait a tiszték és a honvédek vették magukhoz.

A 37. honvédszászlóalj lobogójának négy foszlányát²⁸⁹ a Hadtörténeti Múzeum őrzi, ezeket 1884-ben ajándékozták a Nemzeti Múzeumnak.

40. honvédszászlóalj

1848 októberében állították fel Trencsénben. A zászlóalj megalakulásától kezdve egészen a szabadságharc bukásáig Komárom várában teljesített szolgálatot. Szabványos zászlója volt, de hogy mikor avatták fel és ki volt a zászlóanya, nem ismeretes.

²⁸⁵ Kalauz . . . 69. o.

²⁸⁶ Leltári száma: 0526/Z1.

²⁸⁷ Szinnyei József: A 37-ik honvédszászlóalj története. Megjelent: Hazánk, VII. k. (é. n.), 23. o.

²⁸⁸ Szinnyei valószínűleg rosszul emlékszik; a szalagon eredetileg „honvéd-zászlóalj” felirat lehetett.

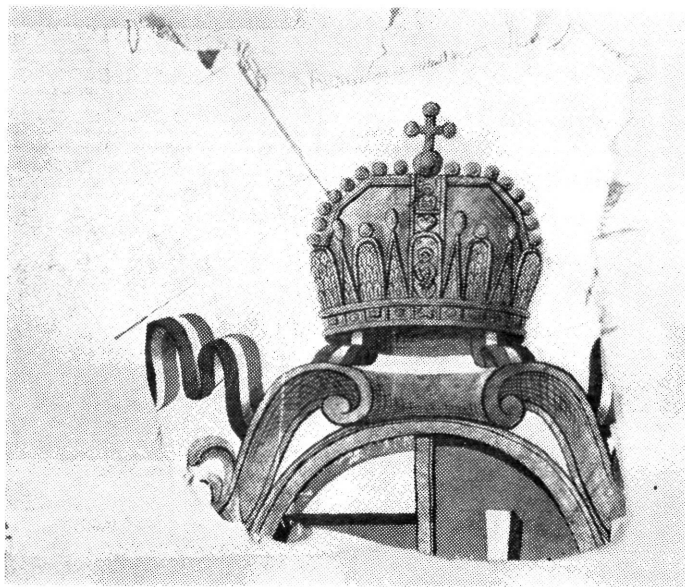
²⁸⁹ Leltári száma: 0864/1–4/Z1.

A zászlóalj 1849. október 4-én rakta le a fegyvert Cigánymezőn. Zászlóját gróf Eszterházy Pál ezredes, hadosztályparancsnok mentette meg — hadosztályának két másik zászlójával együtt — és őrizte egészen 1867-ig, amikor átadta a Honvéd Központi Választmánynak.²⁹⁰

A zászlót 1868-ban a Honvéd Központi Választmány a Nemzeti Múzeumban helyezte el,²⁹¹ onnan pedig 1936-ban a Hadimúzeumba került. A jelenleg a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében levő zászló²⁹² viszonylag jó állapotban van, de az egyik sarka hiányzik; valószínűleg még a fegyverletételkor tépte le valaki — emlékül.

42. honvédzászlóalj

1848 októberében Sárospatakon szervezték. Zászlójára, annak felavatásakor, egy háromágú, nemzetiszínű szalagot kapott, amelyen ez a felirat állt: „Szabó Mária 1848 — 42. zászlóalj — Szent az ügyünk nem rettegünk”. Ugyancsak a zászlóavatáskor verték a zászló rúdjába a „Ge-deon László őrnagy 42. z. par.” bevéselt feliratú, ezüst zászlószöveget.

A 42. honvédzászlóalj zászlójának foszlánya

A 42. honvédzászlóalj 1848—49 telén a Schlick-hadtest elleni küzdelemben vett részt, a tavaszi és a nyári hadjárat ütközeteit a III. hadtestbe beosztva vívta. Az augusztus 13-i világosi fegyverletétel előtt az alakulat szétdarabolta a zászlóját. Néhány évtizeddel később

²⁹⁰ A Honvéd, 1867. augusztus 12.

²⁹¹ Kalauz . . . 83. o.

²⁹² Leltári száma: 0035/Z1.

a zászló 2 foszlánya, valamint a már említett zászlószalag és zászlószög a kassai múzeumba került.²⁹³

Az 1960-as években a Hadtörténeti Múzeum gyűjteménye a 42. zászlóalj zászlójának 3 foszlányával is gyarapodott. A zászlólap lángnyelv-szegélyezésének 2 darabjához²⁹⁴ 1962-ben jutott a múzeum. Az egyiken: „Honvéd Zászló 42-ik Zemplényi” tintával írt feljegyzés van, a másikra ceruzával írták: „P. B. 7/7. 852.”²⁹⁵

1968-ban — tehát éppen 120 évvel a 42. zászlóalj lobogójának felavatása után — dr. Sárkány József, értékes családi ereklyétől megválva, a Hadtörténeti Múzeumnak ajándékozta a 42. zászlóalj lobogójának azt a foszlányát,²⁹⁶ amelyet Szabó József őrnagy zászlóaljparancsnok (Gedeon László őrnagyot váltotta fel a zászlóalj élén) vett magához Világosnál. A 36×34,5 cm-es darabon a festett országcímernek a felső része szerepel.

43. honvédzászlóalj

Nyíregyházán szervezték 1848 novemberében. Zászlója felavatásának körülményei nem ismertek.

A zászlóalj a Schlik-hadtest elleni harcokban esett át a tűzkeresztségen. 1849 tavaszán az Asbóth-féle tartalékhadosztály kötelékében a Tisza-vonal biztosításában vett részt, 1849 júliusától pedig a tiszai hadseregbe beosztva küzdött.²⁹⁷

A zászlóalj zászlója a fegyverletételkor az osztrákok kezébe került, de ama kivételes zászlók egyike volt, amelyet nem semmisített meg. A 43. zászlóalj zászlóját 1920-ban Jenő osztrák főherceg a bécsi Dorotheumban árverésre bocsátotta. Az aukción egy Lőw nevű osztrák főhadnagyé lett, tőle pedig a magyar külügyminiszter rendeletére a bécsi magyar misszió vásárolta meg 13 000 osztrák koronáért. A zászlóval együtt megvették a tokját is. A zászló és a tokja is szabványos, az utóbbi fekete viaszos vászonból készült és „Honvéd 43. zászlóalj” felirat szerepel rajta. A zászlót és tokját a hadügyminiszter átadta a Hadimúzeumnak. Jelenleg mindkettő a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van.²⁹⁸

44. honvédzászlóalj

Szombathelyen alakult 1848 novemberében. Zászlóját 1848. december 10-én szentelte fel Balassa Gábor szombathelyi püspök.²⁹⁹

A zászlóalj 1848. december végén a Perczel-hadtest, később pedig az I. hadtest kötelékében küzdött. A világosi kapitulációkor az alakulat felszabdalta zászlóját. Egy foszlányát Korchmáros Menyhért had-

²⁹³ Ua. mint a 202. sz. lábjegyzet.

²⁹⁴ Leltári száma: 0831/1—2/Z1.

²⁹⁵ Valószínűleg a zászlóalj egyik tisztje nevének kezdőbetűi és az 1852. július 7-i dátum.

²⁹⁶ Leltári száma: 0946/Z1.

²⁹⁷ Ua. mint a 278. sz. lábjegyzet.

²⁹⁸ Leltári száma: 0071/Z1. (a zászlóé); 0890/Z1. (a toké).

²⁹⁹ Szepesházy Róbert: Szombathely Savaria múltja-jelene-jövője. Szombathely, 1949., 57. o.

nagy vette magához.³⁰⁰ A zászló egy másik darabját ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.

46. honvédzászlóalj

1848 decemberében alakult Somogy megyében. A zászlóaljat felállítás után Komáromba vezényelték és a várórség soraiban küzdött egészen a fegyverletételig.

Zászlóját, amelynek eredetét még nem tárták fel, Komárom feladásakor Berthran Xavér Ferenc százados mentette meg és rejtegette 1868-ig, amikor a Honvéd Központi Választmány útján a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. A Nemzeti Múzeum 1936-ban átadta a Hadimúzeumnak és most a Hadtörténeti Múzeum őrzi.³⁰¹

A zászló tulajdonképpen nem teljes; a kétrétű zászlólapnak csak az egyik fele van meg, éspedig a szűzmáriás oldala. Kérdés: vajon a zászlólapnak az országcímeres felével mi történt? Lehetséges, hogy azt is elrejtette valaki, de az is, hogy az eredeti zászlórúdon hagyva átadták az osztrákoknak.

47. honvédzászlóalj

A Zala megyei önkéntes nemzetőrök csapatából 1848. november végén Csáktornyan alakult. Előbb Perczel Mór seregében, később az I. hadtest soraiban küzdött. Zászlójáról csak Buda ostromával kapcsolatban van adat. A május 21-i végső rohamról szóló jelentésekben és visszaemlékezésekben ismételten említik Püspöky Pongrácot, a 47. zászlóalj zászlótartóját, aki elsőnek tűzte ki³⁰² a nemzeti zászlót Budavárra. Püspökyt hőstettéért hadnaggyá léptették elő, a főváros polgárságától pedig 1000 pengő-forintot kapott jutalmul.³⁰³ A zászlónak a fegyverletétel utáni sorsáról semmit nem tudunk.

48. honvédzászlóalj

Perczel tábornoknak a Muraközben működő seregébe beosztott Szabolcs megyei önkéntes nemzetőrzászlóaljból alakult 1848. november végén.

A 48. honvédzászlóalj továbbra is a gróf Dégenfeld Istvánnétól nemzetőralakulatként kapott, és szeptember 12-én Nagykállóban felszentelt zászlót³⁰⁴ használta, küzdve alatta december 30-án Móránál, január 22-én Szolnoknál, majd a II. hadtest kötelékében az áprilisi hadjáratban és Buda bevételénél. Az 1849. május 21-i roham után a lögót, III. osztályú érdemrenddel tüntették ki.

A július 2-i komáromi ütközetben az alakulat méltónak bizonyult arra, hogy zászlójára másodszor is feltűzzék a III. osztályú érdem-

³⁰⁰ Balogh Gyula: Vasvármegye honvédsége 1848—1849-ben. Szombathely, 1895., 62. o.

³⁰¹ Leltári száma: 0047/Z1.

³⁰² Püspöky elsőségét a memoárirók közül többen is vitatják.

³⁰³ Marczius Tizenötödike, 1849. május 24.

³⁰⁴ A zászló leírása megtalálható a tanulmány I. részében.

rendet. A kitüntetést Görgei tábornok július 4-i parancsában így indokolta: „... a 48-ik zászlóalj volt az, a mely Rakovszky vitéz Őrnagyának előrehaladásrai parancsomat öröm kiáltások között fogadá, a vesztett sáncokat, a bennük maradt ágyúkkal együtt első rohamra bevette és az ellenséget az ácsi erdőig vissza nyomta. Ezen fényes bajnoki tett kiérdemli minden vitéznek méltánylatát: a 48-ik zászlóalj zászlója Juli 2-ika emlékeül 3-ad rendű, és vitéz parancsnokának, ki azon naptól alezredessé előléptetett, melle, a 2-od rendű érdemjellel földíszíttessék.”³⁰⁵

1849. július közepétől a 48. honvédzászlóalj Komárom védőrségében teljesített szolgálatot. A vár feladásakor az időközben ezredessé és hadosztályparancsnokká kinevezett Rakovszky Sámuel a testére csavarva mentette meg a 48. honvédzászlóalj nemzetiszínű zászlaját és azt Nyírbaktán átadta a zászlóanyának. Gróf Dégenfeldné az 1860-as évek végéig rejtegette a zászlót, majd a Szabolcs megyei Honvéd Egyletnek ajándékozta.³⁰⁶ A Honvéd Egylettől a zászló a Szabolcsi Múzeumba került. (Jelenleg Jósa András Múzeum.)

49. honvédzászlóalj

A Pesten 1848 novemberében szervezett és a főváros kiürítése után Asbóth tartalékhadosztályába beosztott zászlóalj csak a honvédsereg tavaszi ellentámadása során, 1849. április végén a soroksári táborban kapott zászlót; a zászlóanya gróf Batthyány Lajosné testvére, Zichy Karolina volt.³⁰⁷

A zászlóalj már új zászlójával vett részt Buda ostromában, majd júniusban a zsigárdi és peredi ütközetben. A júliustól Komáromba vezényelt zászlóalj a vár feladásakor feldarabolta zászlóját. Ezzel kapcsolatosan teljes terjedelmében idézzük Garay Antal hadnagynak, a 49. zászlóalj volt zászlótartójának 1868-ban közzétett nyílt levelét, amely mind az alakulat zászlójának történetéhez, mind az 1848/49-es honvédzászlók kultuszához rendkívül érdekes adalékokat nyújt:

„Nyílt levél a 49. számú honvéd-zászlóalj tisztikarához.

Tisztelt bajtársak! Midőn 1849. évi októberhó 3-dikán Komárom várában a »Czigánymezőn« a vár átadása s fegyverletétel alkalmával zászlóaljunk zászlaját avégre magunk közt földaraboltuk, nehogy az az ellenség kezébe kerüljön, azon kölcsönös fogadást tettük: ha a szent ügy, melyért kitartón és férfias elszántsággal küzdöttünk, ismét egyesít bennünket, közülünk mindegyik zászlónk darabjával előáll, és azt összerakva s egy egészsze alakítva, alatta újólág harczolunk: úgy hiszem, mindegyikünk szent ereklje gyanánt megőrizte a magával elvitt darabkát. Mily lélekemelő volna, ha mi a szétvitt zászló darabokat

³⁰⁵ Görgei parancsa megjelent *Krúdy Gyula*: A szabolcsi 48-ik honvédzászlóalj rövid történeti vázlat. Közli: 1848–49. Történelmi Lapok, 1892., 39. o.

³⁰⁶ Szabolcs vármegye, Budapest, (1900.) 486. o.

³⁰⁷ Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból. I. k., Pest, 1862., 88. o.

összegyűjtve, azokból egy egészet alakítva, zászlónkat az országos honvédelmi bizottmánynak átnyújthatnók! -

Fölkérem azért a tisztelt bajtársakat: szíveskedjenek a megőrzött zászlódarabokat alólírtnak biztos úton megküldeni, kiis a legnagyobb szerencséjének tartandja, ha e zászlót, melynek ő vivője volt, midőn az fölszenteltetett, s kihez e szavak akkori őrnagyunk *Stankó* úr által intéztettek: »Ügyhiszem jobb kezekbe nem adhatom e zászlót, mintha önnek adom át. Hiszem, hogy nagy kardjával (czélzással régi lengyel, rézmarkolatú kardomra) meg is fogja védeni«, — második fölavatását eszközöltetheti. Nevezetesen fölkérem: t. cz. Fehér Mihály őrnagy urat, kinek a zászló Mária képe, Czurda Ede főhadnagy és hadsegéd urat, kinek a magyar czimer jutott, Gergelyfy János orvos, Végh Antal számvevő, Molnár András élelmező, Grisza Ágoston, Roth Jakab, Székács Pál, Kiss Gusztáv, Bodó József, Ladányi József százados; Molnár Lajos, Lenzér Ignác, Rosty György, Kudik János, Bende Károly, Kurczinák Ferenc főhadnagy; Fülöp István, Vuljevics Zakar, Müller Ferencz, Petrók Pál, G. A. Iszlay Ferencz, Kovács Pál, Csiky János, Molnár József, Magyar Lajos, Szeidel János, Richter Gábor és Örfy Károly hadnagy urakat különösen a nevezett ügy érdekében, de avégre is, hogy bajtársi összeköttetésünknel fogva magukat velem érintkezésbe tenni szíveskedjenek, hogy hosszú évek során át tett tapasztalatainkat egymással közölhessük, bajtársi viszonyunkat megújíthassuk.

Ha az 1848- és 49-edik évben a haza szent ügye összehozott, a későbbi időszak is arra szolgál nekünk, hogy polgári pályánkon is az édes haza érdekeinek és az emberiségnek szolgáljunk. Éljen a haza, éljen a szabadság, egyenlőség és testvériség!

Hazafiui üdvözetem kijelentése mellett maradok a fentisztelt tisztikarnak őszinte tisztelője *Garay Antal* honvéd hadnagy, jelenleg gazdatiszt, Tolnamegye, Pusztá-Apáthi, u. p. Tolna.”³⁰⁸

A nemes kezdeményezés célját nem érte el: a zászló összerakására nem került sor. A nyílt levélben említett zászlófoszlányok közül a *Garay Antal* és a *Molnár Lajos* tulajdonát képező darabok az 1880-as évek végén szerepeltek a szabadságharc emlékeit bemutató budapesti kiállításon.³⁰⁹ A zászló három foszlánya a Hadimúzeum gyűjteményébe került, közülük kettő a második világháború idején elveszett. A 49. honvédzászlóalj zászlójának feltehetően egyetlen megmaradt foszlányát a Hadtörténeti Múzeum őrzi.³¹⁰

³⁰⁸ A Honvéd, 1868. március 30.

³⁰⁹ 1848/49-es Tárgymutató . . . 11. és 27. o.

³¹⁰ Leltári száma: 0550/Z1.

Az 50. honvédzászlóalj
(Hunyadi-csapat)
zászlója

50. honvédzászlóalj

A Muraközben tevékenykedő Perczel-hadtesthez beosztott Hunyadi Csapatból 1848 novemberben alakult. Az 50. honvédzászlóalj a Hunyadi-szabadcsapat 1848 szeptemberében Baján felszentelt³¹¹ zászlóját használta csapatzászlónak.³¹²

A zászlóalj decemberben a muraközi hadműveletben vett részt,³¹³ majd 1849 januárjától Asbóth alezredes tartalékhadosztályába beosztva a tiszai átkelőhelyeknél teljesített biztosító szolgálatot. 1849. februártól az erdélyi hadszíntéren hordozta zászlóját.

Az 50. zászlóalj az 1849. augusztus 18-i dévai fegyverletételkor a cári csapatoknak adta át zászlóját, amelyet a szovjet kormány 1941-ben visszaadott Magyarországnak. A zászlót ma a Hadtörténeti Múzeum őrzi.³¹⁴

³¹¹ *Bíró Ignác* századosnak az 50. honvédzászlóalj 5. százada parancsnokának kéziratos naplója 1848. augusztus 13-tól 1849. február 21-ig. Hadtörténelmi Levéltár, Családi gyűjtemények. 6/1969. növ. napló sz.

³¹² A zászló leírását a tanulmány I. része közli.

³¹³ Két századát Eszék védőrségebe osztották be.

³¹⁴ Leltári száma: 0019/Z1.

51. honvédzászlóalj

A Baranya megyei önkéntesekből 1848 novemberében szervezett zászlóaljat Eszék őrségébe osztották be. Zászlaja a vár 1849. február 13-i feladásakor valószínűleg az osztrákok kezébe került. Kossuth 1849. április 23-án elrendelte, hogy a volt eszéki zászlóaljak³¹⁵ — köztük az 51. honvédzászlóalj — katonáit gyűjtsék össze és Szolnokon fegyverezzék fel. Kossuth e zászlóaljak honvédeit felszólította: „térjenek vissza a szabadság lobogója alá, seregjeljenek újonnan egybe a haza megmentésére”.³¹⁶

A Zólyom megyei önkéntes zászlóaljból újból megalakított 51. zászlóalj 1849 májusától a VII. hadtest kötelékében harcolt. A zászlóaljnak a világosi fegyverletételkor szétdarabolt zászlójából egy foszlányt a Nemzeti Múzeum, később a Hadimúzeum őrzött. A foszlány a második világháború végén elveszett.

52. honvédzászlóalj

1848 novemberében alakult a Bocskai-szabadsapat gyalogságának egy részéből. Zászlóval csak 1849 januárjában látták el, akkor is Szemere Bertalan kormánybiztos kezdeményezésére. Szemere, aki Nagyfalun meglátogatta a zászlóaljat, január 2-án Klapka tábornoknak küldött levelében javasolta, hogy a Nyíregyházán levő 3 nemzetiszínű, de nem előírászerű zászló egyikét hozzák el az 52. zászlóalj részére.³¹⁷ A Bocskai-zászlóalj már csapatzászlójával vett részt a tarcalbodrogkeresztúri és tokaji ütközetben, majd az I. hadtesttel az áprilisi hadjáratban és Buda ostromában.

1849 májusában a zászlóalj egy nemzetiszínű, háromágú szalagot kapott a zászlóra, a következő felirattal: „Károlyi Zichy Grófnő — Bocskay csapat — Ha Isten velünk ki ellenünk 1849 Maj...-án”.

1849 júliusában a zászlóalj a II. hadtest kötelékében a Vág menti ütközetekben, majd a Komárom körüli harcokban vett részt. Július közepén Komárom védőrségébe osztották be. A vár feladásakor az osztrákok kezébe került az 52. zászlóalj zászlója, de szalagját Kovács Lőrinc őrnagy, a zászlóalj parancsnoka megmentette. Kovács 1867-ben a Budapesti Honvéd Egylet egyik gyűlésére magával vitte a szalagot. A gyűlés elnöke a szalagot magasra emelve a következőket mondta: „Midőn nagy idők e jelvényét bemutatom, emlékezzünk meg azokról, kik zászlóink alatt hulltak el. Áldott legyen azok emlékezete, kik velünk mentek a halál elé, kik vérünkkel pecsételték meg hazaszerete-tüket!”³¹⁸

³¹⁵ Az eszéki várőrség 1849. februárban: 36. honvédzászlóalj, 41. honvédzászlóalj, 51. honvédzászlóalj, 50. honvédzászlóalj 3. osztálya, I. vadászrezred 1. osztálya, 2. (Sándor) sorgyalogrezred 3. osztálya, 60. (Wasa) sorgyalogrezred 6. osztálya.

³¹⁶ OL. OHB 1849: 6011. Közl: KÖM XIV. k., 98. o.

³¹⁷ Hadtörténelmi Levéltár. 1848–49-es iratok. 12/4–10. sz.

³¹⁸ A Honvéd, 1867. szeptember 23.

A gyűlés határozata alapján a szalagot Kovács őrnagy átadta a Nemzeti Múzeumnak, ahonnan később a Hadimúzeumba került és most a Hadtörténeti Múzeum őrzi.³¹⁹

54. honvédzászlóalj

1848 decemberében alakult a 18. honvédzászlóalj 3 századából. A hadügyminisztériumtól kapott zászlójára a zászlóánya, gróf Nádasdy Leopoldné adományozott egy háromágú, nemzetiszínű szalagot, az alábbi feliratokkal: „Szabadság, vagy halál — Gróf Nádasdy Leopoldné Forray Julia grófnő 1848 — Hazáért és Királyért.”

A zászlóalj a II. hadtest kötelékében küzdött végig az áprilisi hadjáratot és vett részt Buda visszafoglalásában. Júniusban a zsigárd—peredi ütközetben küzdött, július közepétől pedig a komáromi vár őr-ségéhez tartozott. Az 1849. október 4-i fegyverletételkor Szilágyi Tamás őrnagy, zászlóaljparancsnok alakulata lobogóját, szalagjával együtt megmentette.³²⁰ Szilágyi 1867-ben a Központi Honvéd Egylet-nek adta át a megmentett zászlót, melyet később a Nemzeti Múzeumban helyeztek el. 1936 után a Hadimúzeum őrizte, jelenleg pedig a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében található.³²¹

55. honvédzászlóalj

1848 decemberében Bihar megyei újoncokból a fővárosban szervezték. Az erdélyi hadsereg egyik legkiválóbb zászlóalja volt. Ihász Dániel őrnagy, a zászlóalj parancsnoka a Vöröstoronyi-szorosból küldte el a Honvédelmi Bizottmánynak 1849. március 22-én kelt levelét, amiben alakulata részére zászlót kért. A levél így hangzott:

„Jóllehet zászlóaljам legrégibb idő óta csatázik hazája szabadságáért Erdélyhonban, talán mondhatom is hogy minden zászlóaljak között legtöbben áldozták fel élteket érte dicsőségesen elesve szerett hazájokért. Így csak a piski ütközetben is, hol 3 fő tisztemet, számos altisztemet elvesztettem magam 1 terhes és 3 könnyű sebet kapván 4 fő tiszteim pedig terhesen megsebesülvén csak azon szerentsénk sem lehetett mind ekkorig, hogy egy zászlóval ékesítve lennénk, melynek látására mindenik felbuzdulva bizonyára még nagyobb lelkesedésre buzdulva nagyobb tetteket is magának kivívna.

Kérem azért is a Honvédelmi Bizottmányt, kegyeskedjen mielőbb már sok csatákban, volt számánál kevesebre felénél leapadott zászlóaljамnak mely jelenleg a verestoronyi szorosnál a beütni akaró ellenséget feltartóztatandó, és úgy hazáját híven őrzi, egy nemzeti dicsőségre vezérlő zászlót küldeni.”³²²

A Honvédelmi Bizottmány hozzájárult a kérés teljesítéséhez és közbenjárására a hadügyminisztérium gazdasági osztálya 1849. március 30-án utasította a debreceni ruharaktárt, hogy az 55. honvéd-

³¹⁹ Leltári száma: 0388/Z1.

³²⁰ A Honvéd, 1867. szeptember 16. és 30.

³²¹ Leltári száma: 0043/Z1.

³²² OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 8274/1849. sz.

zászlóalj részére, „mely magát az erdélyi csatákban dicsőségesen és vitézül tartá és mindeddig zászlóval ékesítve még nincsen az e társban létező zászlókból a legdíszesebbet kiszolgáltatván, azt Győrbíró Lázár 11. székely huszárezredbeli hadnagynak nyugtatóványára kiszolgáltatni el ne mulassza.”³²³ 1849. július 20-án az 55. honvédszászlóalj már zászlója alatt küzdött a Vöröstoronyi-szorost megtámadó cári csapatok ellen. Több óráz ádáz küzdelem után végül is a zászlóalj a túlerő miatt visszavonult és áttörte magát Cainenibe, ahol a törökök lefegyverezték. A kapitulációkor Ihász alezredes az 55. zászlóalj zászlóját megmentette és magával vitte az olaszországi emigrációba is.³²⁴

Ihász Dániel 1880-ban bekövetkezett halála után Kossuth az 55. zászlóalj zászlóját³²⁵ hazaküldve az 1893-ban megnyílt aradi ereklyemúzeumnak ajándékozta.³²⁶

A zászlót ma valamelyik romániai múzeum őrzi.

56. honvédszászlóalj

1848 decemberében Zala megyei újoncokból alakult Keszthelyen. December végén csatlakozott Perczel tábornoknak a Muraközben harcoló seregéhez.

1849. február 26-án Kálnál kapott csapatzászlót — letéve az addig hordozott régi megyei insurrectios lobogót. A zászlót Kossuth állítólag kitüntetésül adományozta az alakulatnak.³²⁷

Az 56. zászlóalj a II. hadtest kötelékében küzdött az áprilisi hadjáratban, Buda visszafoglalásánál és júniusban a Vág menti harcokban. A királyrév—zsigárdi ütközetben, amikor a császári vértések körülzárták és megadásra szólították fel az alakulatot, Jámbor őrmester lelőtte az osztrákok parancsnokát, majd ezt kiáltotta: „Zala megyeiek! Oda ne adjátok, meg ne gyalázzátok a kápolnai zászlót!” A zászlóalj a rohamozó vértesektől szinte saját testével védte a zászlót és a zászlótartót, Horváth őrmestert. Horváth végül is csak úgy tudta a zászlót és magát megmenteni, hogy a lobogóval együtt beugrott a Dudvágba. Az ütközet után Asbóth ezredes, hadtestparancsnok megígérte, hogy a 280 emberét elvesztett zászlóalj lobogóját III. osztályú érdemrenddel fogja feldíszíteni, ígéretét azonban leváltása miatt nem tarthatta meg.³²⁸

A július 2-i és 11-i komáromi ütközet után a zászlóaljat Komárom védseregébe osztották be. Az október 4-i fegyverletételkor az 56. honvédszászlóalj honvédei feldarabolták zászlójukat. A lobogó szűzmáriás középső részét Dornay (Darnay) Pál őrmester vette magához. A foszlányt ereklyeként őrizte a család; így dr. Darnay (Dornay) Béla keszthelyi múzeumigazgató is, akinek 1948-ban a tulajdonában volt.³²⁹

³²³ Uo.

³²⁴ Ihász 1861. áprilistől 1862. júniusig az olaszországi magyar légió parancsnoka volt.

³²⁵ A zászló címeres oldalának fényképe megjelent *Gracza György*: i. m. 151. o.

³²⁶ HK. 1893., 416. o.

³²⁷ *Cserny Margit*: Adatok az 1848-as forradalom és szabadságharc történetéhez Veszprém megyében. Megjelent: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9. sz. Veszprém, 1970., 140–141. o.

³²⁸ Dr. *Darnay Béla*: i. m. 1–6. o.

³²⁹ Uo.

57. honvédzászlóalj

1848 decemberében alakult és megalakulásától kezdve Komáromban állomásozott. Zászlóját és szalagját komáromi nők hímezték. A szalagon „A komáromi hölgyek a hazának!” felirat szerepelt.³³⁰ A zászlót 1849 márciusában szentelték fel; a zászlóánya Kosztolányi Móric ezredes felesége volt.³³¹ Az augusztus 3-i sikeres kitöréskor az 57. zászlóalj honvédei is kiérdemelték zászlójukra a III. osztályú érdemjelet és a vörös sapka viselését.³³²

Az 57. zászlóalj zászlója Komárom feladásakor valószínűleg az osztrákok zsákmánya lett.

58. és 59. honvédzászlóalj

Mindkét zászlóaljat 1848 decemberében szervezték és mindkettő az Aradot és Temesvárt ostromló V. hadtest kötelékében harcolt.

Az 58. zászlóalj 1849. április 29-én avatta fel zászlóját Aradon, a Szentháromság szobornál.³³³

Az 59. zászlóalj zászlóavatása 1849 júniusában, Temesvár mellett, a mehalai táborban zajlott le.³³⁴ Az ünnepséget nemcsak a Lehel-huszárok zenekara festette alá, hanem a temesvári osztrák tüzérség is. A zászlóánya a zászlóra egy kétágú, piros-zöld selyemszalagot ajándékozott, ezzel a felirattal: „Győzni, vagy halni! 1849 — Független szabad honért — Baranovics Róza.” A zászlóánya „Az imádott magyar haza szabadságáért és felvirágozásaért!” szavakkal ütötte be az első szöveget a zászlóba.³³⁵

A két zászlóalj zászlójának a fegyverletétel utáni sorsa nem ismeretes, valószínű, hogy mindkettő a cári csapatok hadizsákmánya lett. Az 59. zászlóalj szalagját a kapitulációkor megmentették és az ma is megvan: dr. Zarkóczy Tibor őrzi Budapesten, a VIII. kerület, József körúti 63. szám alatti lakásán.

62. honvédzászlóalj

1848 decemberében állították fel. Legénysége Zala megyeiekből állt. A fegyverletételkor szétdarabolt zászlójának két foszlányát előbb a Nemzeti Múzeum, majd a Hadimúzeum őrizte. Az egyik foszlány a második világháború idején elveszett, a másik a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van.³³⁶ Megőrzője e darabra a következő szöveget írta: „Világosvárott 1849. Aug. 13. Kalniczky János honvéd főhadnagy.”

³³⁰ Gömbös Kristóf a zászlóalj volt századosa 1867. október 7-én nyílt levélben mondott köszönetet a komáromi hölgyeknek az 56. zászlóalj részére 1848-ban himzett zászlóért és szalagért. A levél megjelent: *A Honvéd*, 1867. december 9.

³³¹ Uo.

³³² *Szinnyei József*: Komárom . . . 240. o.

³³³ Marczius Tizenötödike, 1849. május 12., Lakatos: i. m. 194. o.

³³⁴ Sz. D.: Zászló-szentelés 1849-ben. Napló-töredék, Megjelent: *Vasárnapi Újság*, 1861. 185–188. o.

³³⁵ Uo.

³³⁶ Leltári száma: 0821/Z1.

63. honvédszászlóalj

1849 januárjában debreceni önkéntesekből szervezték.³³⁷ Az Asbóth-hadosztály kötelékében vett részt az áprilisi hadjáratban. Zászlóját Soroksáron szentelték fel 1848. április 30-án. „Zászlóanya a honért szenvedő Batthyány Lajos neje volt.”³³⁸ A zászló már januártól a zászlóaljnál volt; Egyed Ignác őrnagy, zászlóaljparancsnok január 20-i kérésére a debreceni városi tanács adta ki a levéltárában ideiglenesen elhelyezett honvédszászlók közül.³³⁹

Buda visszafoglalása után a zászlóalj a Vág menti harcokban vett részt. A június 20-i peredi ütközetben Asbóth ezredes, hadtestparancsnok a 63. zászlóalj lobogóját kezébe véve lelkesítette rohamra zászlóaljait.³⁴⁰

A zászlóalj július közepétől Komáromot védte; zászlója a vár feladásakor feltehetően az osztrákok kezébe került

64. honvédszászlóalj

A 17. honvédszászlóalj egy részéből alakított zászlóalj Komáromban állomásozott, a vár első körülzárásától annak feladásáig. A 64. zászlóalj részt vett a várórségnek az ostromzár elleni több vállalkozásában és különösen megállta a helyét az 1849. augusztus 3-i kitöréskor, amiért is Klapka III. osztályú érdemrendet tűzött az alakulat lobogójára. A néhány nappal később, augusztus 22-én kiadott hadseregparancs pedig kimondta: „A 64-ik honvédszászlóaljnak számtalanszor tanúsított harcbani elszántsága, vitézsége és önfeláldozása tekintetéből a veres sapka hordása megengedett, s e kitüntetése elrendeltetik.”³⁴¹

A zászlóalj 1849. október 3-án rakta le a fegyvert Cigánymezőn. A fegyverletételkor a zászlóalj tisztjei és honvédei zászlójukat a rúdjáról levéve a zászlóaljparancsnokra, Ruttkay István alezredesre bízta. Ruttkay híven őrizte zászlóaljának lobogóját 1869-ben bekövetkezett haláláig. Özvegye 1871-ben a Nemzeti Múzeumnak adta át a kitüntetett zászlót,³⁴² amely végül a Hadimúzeum gyűjteményének lett értékes darabja. A zászló ma a Hadtörténelmi Múzeumban van,³⁴³ de sajnos a III. osztályú érdemjel az 1950-es évek elején, egy díszszemlén elveszett róla.

65. honvédszászlóalj

1849 januárjában alakították jász-kun önkéntes nemzetőrökből. A zászlóalj részére a hadügyminisztérium küldött zászlót,³⁴⁴ s azt február 27-én Törökszentmiklóson az 52. seregzred 3. zászlóaljáéval (118.

³³⁷ Február elején a zászlóalj 2 századát a csucsai szoros védelmére vezényelték.

³³⁸ Alföldi Hírlap, 1849. május 3., Közlöny, 1849. május 4.

³³⁹ OL. 1848–49-es hadügyminisztérium irattára. 1964/1849. sz.

³⁴⁰ Asbóth Lajos emlékiratai . . . 105. o.

³⁴¹ Rényi Rezső: A 64-ik honvédszászlóalj. Megjelent: Hazánk, V. k. 1884., 196. o.

³⁴² Kalauz . . . 84. o.

³⁴³ Leftári száma: 0046/Z1.

³⁴⁴ Közlöny, 1849. március 7. — A hadügyminisztérium Debrecenből 3 zászlót küldött, a harmadikat a 19. seregzred 3. zászlóalja (később 109. honvédszászlóalj) részére, Cibakházára.

honvédzászlóalj) közösen, nagyszabású ünnepség keretében szenteltek fel.³⁴⁵ Az ünnepélyes aktusnál nem volt zászlóanya, Kökényesy őrnagy, zászlóaljparancsnok ugyanis csak az ünnepség napján kérte fel levélben Kossuth feleségét zászlóanyának:

„Hőn tisztelt Polgárnő!

Zászlóaljam a Hadügy ministériumtól nyert nemzeti zászló szentelését mai napon ünneplé.

E zászló, mint igaz ügyünk ereklyéje Anyául önt hőn Tisztelt Polgárnő bátorkodtam és Tiszti karom vágyta hódolattal felkérni; miről meg vagyok győződve, miként a legtisztább érzettel fogadtatik, melly kegyeletért ön és Tiszti karom ima-kérését nyilvánítva óhajtom, hogy szeretett férjét a hon legdrágább gyöngyét az ég mindnyájunk és családja örömére sokáig tündököltessen.

Ki is magamat és Tiszti karom kegyeletébe ajánlva vagyok Nagysádnak.

Török Szt. Miklóson
Február 27-én 849

hőn tisztelő szolgálja:
Kökényesy Szaniszló őrnagy
a 65-dik Honvéd zászlóalj
parancsnoka.”³⁴⁶

A zászlóavatási ünnepségről a hadügyminisztériumnak írt jelentésében Vécsey tábornok hangsúlyozta, hogy a katonák „közlekedéssel fogadták az ország által küldött katonai ereklyéket...”³⁴⁷

A 65. zászlóalj néhány nap múlva, március 5-én Szolnoknál már harcba vitte zászlóját. Az alakulat a III. hadtest kötelékében küzdött a tavaszi és nyári hadjáratban és Világosnál fegyvereivel együtt zászlóját is átadta a cári hadseregnek.

66. honvédzászlóalj

A Pest megyei 2. önkéntes nemzetőrzászlóaljból szervezett alakulat zászlójára vonatkozóan csupán egyetlen adatunk van: 1867. december 25-én Kolozsvárott gróf Bethlen Gergely honvédezzredes, olasz királyi tábornok temetésén a korabeli tudósítás szerint a 66. honvédzászlóalj zászlóját is ott vitték a gyászmenet élén.³⁴⁸ A zászló tehát átvészelte a szabadságharc bukását.

67. honvédzászlóalj

1849 januárjában Erdélyben, Közép-Szolnok megyében alakult, de mivel legénysége románokból állt, áprilisban feloszlatták. 1849 januárjában a 67. zászlóaljnak a központi hadmegye Debrecenbe szál-

³⁴⁵ A zászlószentelésről az *Alföldi Hírlap* 1849. március 4-i száma is közölt tudósítást.

³⁴⁶ OL. OHB 1849:2796.

³⁴⁷ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 4825/1849. sz.

³⁴⁸ A Honvéd, 1868. január 6.

lított 44 darabból álló zászlókészletéből adott ki egyet Raksányi őrmester.³⁴⁹

Lehetséges, hogy a feloszlatott zászlóalj zászlaját a bánáti németekből szervezett és szintén 67. honvédzászlóaljnak nevezett alakulat kapta meg.

68. honvédzászlóalj

1849 februárjában a debreceni „verespántlikás” önkéntes zászlóaljból alakult. Zászlójának eredetére nézve csupán feltevések vannak; vagy az önkéntes zászlóalj zászlóját használta, vagy a hadügyminisztériumtól kapott szabványos zászlót.

A zászlóalj az arad—temesvári ostromsereg, az V. hadtest kötelékébe tartozott megalakulásától kezdve egészen a szabadságharc végéig.

1849. március 14-én a zászlóalj — Kossuth szóbeli ígéretére hivatkozva — kérte a hadügyminisztériumot, hogy zászlóján kitüntető vörös szalagot viselhessen. A Honvédelmi Bizottmány április 16-án utasította a hadügyminisztériumot, hogy az alakulat lobogójára „... gyakorlati ügyessége s felszerelési tisztaságáért és emlékül a verespántlikások múltjára, a megígért és megérdemlett veres szalag ünnepélyes felkötését eszközölje”.³⁵⁰ Mészáros hadügyminiszter Vécsey tábornokot bízta meg azzal, „hogy a 68-ik honvéd z-alj zászlójára a veres szalagot, mint megkülönböztető jelet, szokott ünnepéllyel feltűzesse...”.³⁵¹

Nincsenek hitelt érdemlő adatok arra vonatkozóan, hogy mi történt a 68. zászlóalj zászlójával a fegyverletétel után. Sőregi János 1927-ben a debreceni múzeum hadtörténeti emlékeiről írt ismertetésében azt állította, hogy a múzeumban van a 68. zászlóaljnak az augusztus 2-i debreceni ütközetben elvesztett zászlója, amelyet 1867-ig egy padláson rejtegettek.³⁵² Ennek az állításnak ellentmond az a tény, hogy a 68. zászlóalj nem vett részt a debreceni ütközetben, a debreceni Csigekertben megtalált zászló tehát valamely másik, az ütközetben valóban részt vett alakulaté lehetett. Egyébként a debreceni Déri Múzeum 1953-ban a Hadtörténeti Múzeumot úgy tájékoztatta, hogy nincs a gyűjteményében a 68. zászlóalj zászlója.

69. honvédzászlóalj

Az 1849 februárjában máramarosi önkéntesekből szervezett alakulatak Földváry György őrnagy, zászlóaljparancsnok március 13-án a hadügyminisztériumtól kért zászlót.³⁵³ A lobogót Podmaniczky huszár-százados vitte le Békésre, a 69. zászlóalj állomáshelyére.

³⁴⁹ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 3321/1849. sz.

³⁵⁰ OL. OHB 1849:3562., Közl.: KÖM XV. k., 23. o.

³⁵¹ OL 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 10454/1849. sz.

³⁵² História (Hadimúzeumi Lapok) 1927. január—február. 22—23. o.

³⁵³ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 6289/1849. sz.

Az 1849. április végén a felső-magyarországi IX. hadtestbe, július közepétől pedig a tiszai hadseregbe beosztott zászlóalj zászlójának a fegyverletétel utáni sorsa nem ismeretes.

71. honvédzászlóalj

A 2. pesti önkéntes zászlóaljból alakult 1848. december végén. A Komárom védőrségéhez tartozó alakulat a vár feladásakor szétszabdalta zászlóját. Egyik darabja az 1880-as évek végén a szabadságharc emlékeit bemutató budapesti kiállításon szerepelt.³⁵⁴

73. honvédzászlóalj

Az 1849 január—februárjában Kolozsvárott alakított és később Naszódon állomásozó zászlóalj parancsnoka, Damaszkín György őrnagy 1849. március 20-án a hadügyminisztériumtól kért alakulatának zászlót.³⁵⁵ A nagyváradi ruhabizottmánytól április elején kapott zászlót Maczió Lajos főhadnagy vitte el a zászlóaljnak.

1849 nyarán a beszercei hadosztály kötelékében harcoló zászlóalj augusztus 5-én Nagyszeben második bevételénél kiérdemelte Bemtől a „Gárdazászlóalj” címet.³⁵⁶ Zászlóját, amely alatt az alakulatból 469-en haltak hősi halált, augusztus 18-án Dévánál valószínűleg átadta a cári csapatoknak.

75. honvédzászlóalj

Az erdélyi önkéntesekből 1849 áprilisában alakult és az erdélyi hadseregben harcoló zászlóalj zászlójára vonatkozóan csupán egyetlen adat maradt fenn; Bem 1849. május 3-án III. osztályú érdemrenddel tüntette ki az alakulat lobogóját.³⁵⁷ Az időpontból arra lehet következtetni, hogy a zászlóalj valószínűleg a bánáti harcokban érdemelte ki a kitüntetést.

76. honvédzászlóalj

Az erdélyben 1849 áprilisában szervezett és Naszódon állomásozó zászlóalj parancsnoka, Sándor László őrnagy, április 24-én a hadügyminisztériumtól „a magyar hadseregnek legdrágább kincseért nemzeti zászlóért” folyamodott.³⁵⁸ A zászlót a hadügyminisztérium május 2-i utasítására a debreceni ruharaktár szállította Naszódra.

A zászlóalj, amely 1849 nyarán a beszercei hadosztály kötelékében küzdött, a fegyverletételkor zászlóját feltehetően átadta a cári csapatoknak.

³⁵⁴ 1848/49-es Tárgymutató . . . 13. o.

³⁵⁵ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 8206/1849., 9958/1849. sz.

³⁵⁶ *Thoroczkay Sándor*: A 73. honvédzászlóalj története 1849-ben. Megjelent: *Hazánk*, VIII. k. (é. n.), 46. o. — A gárdazászlóalj cím elnyerése a vörös sapka viselésének engedélyezésével volt egyértelmű.

³⁵⁷ *Nagy Sándor*: i. m. LXXXVI. o.

³⁵⁸ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 12181/1849. sz.

85. honvédzászlóalj

1849 áprilisában Erdélyben, Háromszék megyében szervezték. Az alakulat zászlóját 1849. június 1-én szentelték fel; a zászlóanya Benkő Rafaelné, Lázár Rozália volt.³⁵⁹

Az erdélyi hadsereg brassói hadosztályába beosztott zászlóalj zászlóját Kocsis Gábor árkosfalvi székely mentette meg.³⁶⁰ A Rikán belőli Honvédegylet 1889. november elején Sepsiszentgyörgyön tartott gyűlésén hozott határozat alapján a zászlót átadták a Nemzeti Múzeumnak.³⁶¹

A zászlót ma a Hadtörténeti Múzeum őrzi.³⁶²

A nem szabványos, valószínűleg a zászlóanya készítette zászló szegegyrésze hiányzik; a zászlólap egyik oldala üres, a másikra búzaka-lász-koszorú és szőlőlomb övezte, korona nélküli magyar címert hímeztek. Ugyanott, a „85. Honvéd Zászlóalj — Éljen a Független Magyarhon Szabadsága — 1849. Június 1. napján” hímezett felirat olvasható.

87. honvédzászlóalj

1849 áprilisában a marosszéki nemzetőr zászlóaljából és szatmári önkéntesekből alakult. Zászlóját marosvásárhelyi nők készítették, illetve ajándékozták az alakulatnak.³⁶³ A bácska-bánáti hadszíntérré vezényelt 87. zászlóalj zászlójának a fegyverletétel utáni sorsáról nincsenek adatok.

89. honvédzászlóalj

1849 áprilisában szervezték a 36. és a 68. honvédzászlóalj 5., 6. századaiból. A IX. hadtest, majd a tiszai hadsereg kötelékében küzdő alakulat zászlójáról csak annyit tudunk, amennyit a fegyverletételkor megmentett és 1934-ben a Hadimúzeumba került, egyágú³⁶⁴ vörös selyem zászlószalagjának feliratai elmondanak: „89-ik vitéz Zászlóalljnak 1849-ik évben — Szinyey Jékelfalusi Valéria”. A feltehetően a zászlóanya ajándékozta szalagot a Hadtörténeti Múzeum őrzi.³⁶⁵

90. honvédzászlóalj

1849 április—májusában Makón alakult. Parancsnoka Keményfy József őrnagy 1849. május 25-én a hadügyminisztériumtól kért alakulata részére zászlót, amelyet a debreceni ruharaktárból meg is kapott.³⁶⁶

³⁵⁹ Vasárnapi Újság, 1849. december 20.

³⁶⁰ Uo.

³⁶¹ Kalauz . . . 83. o.

³⁶² Leltári száma: 0039/Z1.

³⁶³ Ifj. Biás István: Marosvásárhely a szabadságharc alatt. Marosvásárhely, 1900., 27. o.

³⁶⁴ A szalagnak eredetileg több ága lehetett.

³⁶⁵ Leltári száma: 0391/Z1.

³⁶⁶ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 16681/1849. sz.

Az Asbóth ezredes tartalékhadosztályához tartozó³⁶⁷ 90. zászlóalj zászlója a fegyverletételkor, minden valószínűség szerint, a cári sereg hadi trófeáit gyarapította.

98. honvédzászlóalj

1849 májusában Komáromban alakult, és Eszterházy Pál ezredes hadosztályának kötelékében mindvégig a vár védelmében küzdött. Zászlóját az 1849. október 4-i fegyverletételkor Eszterházy ezredes, hadosztályparancsnok rejtette el és őrizte 1868-ig, amikor a Honvéd Központi Választmány útján a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.³⁶⁸

99. honvédzászlóalj

Tatán szervezték 1849 májusában. A zászlóalj Komárom védőseregében harcolt egészen a vár feladásáig. Zászlóját a fegyverletételkor Kayn Lajos őrnagy, zászlóaljparancsnok mentette meg, majd unokaöccsének, Tompa Lajosnak ajándékozta, aki 1863-ban átadta a Nemzeti Múzeumnak.³⁶⁹

A szabványos zászló — festett címerét nem fedi korona — végül is a Hadimúzeum, illetve a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményébe került.³⁷⁰

104. honvédzászlóalj

A szegedi önkéntes zászlóaljból alakították 1849 májusában. Parancsnoka Földváry Sándor őrnagy 1849. április elején Szenttamás és a Római sáncok elfoglalásánál Szeged város nemzeti zászlójával a kezében vezette rohamra önkénteseit, amiért Perczel tábornoktól III. osztályú érdemrendet,³⁷¹ Szegedtől 100 lánca földet kapott jutalmul és a város díszpolgárává nyilvánították.³⁷²

A 104. honvédzászlóalj zászlóját 1849. június 17-én szentelték fel Szegeden; a zászlóanya Schmidt Józsefné volt.³⁷³

Az I. tartalékhadtestbe beosztott zászlóaljat a Szeghegynél vívott ütközetben Schmidt Ferdinánd százados³⁷⁴ az elesett zászlótartó kezéből kivett zászlóval vezette rohamra, amíg maga is meg nem sebesült.

Reizner szerint a világosi fegyverletételnél a 104. zászlóalj zászlóját és szalagját Miller Imre főhadnagy mentette meg.³⁷⁵ Az a tény azonban, hogy 1948-ban, a budapesti centenáris kiállításon a zászlóalj lo-

³⁶⁷ Asbóth ezredes tartalék-hadtestének 1849. július 24-i hadrendje. Hadtörténelmi Levéltár. 1848—49-es iratok. 39/281. sz.

³⁶⁸ Kalauz . . . 84. o.

³⁶⁹ Uo. 85. o.

³⁷⁰ Leltári száma: 0045/Z1.

³⁷¹ Közlöny, 1849. április 13.

³⁷² A közgyűlés határozatát közli Reizner János: i. m. 147—148. o.

³⁷³ Uo. 158. o.

³⁷⁴ A június 1-én alezredessé kinevezett Földváry Sándor az ütközet idején súlyos betegen feküdt Pesten.

³⁷⁵ Reizner János: i. m. 158. o.

bogójának csak egy foszlánya szerepelt³⁷⁶ (az Aradi Múzeum adta kölcsön), arra enged következtetni, hogy a zászlót Világosnál, vagy később szétdarabolták.

105. honvédzászlóalj

Máramaros megyei önkéntesekből szervezték 1849 májusában. Zászlóját Ungvárott szentelték fel 1849 júliusában.

Augusztusban a Kazinczy ezredes hadosztályába beosztott zászlóalj Ungvárról, Désen át Zsibóra vonult. Az 1849. augusztus 24-i Zsibón tartott haditanácson Várady Gábor őrnagy, a zászlóalj parancsnoka ellenszegült a fegyverletételre vonatkozó döntésnek és zászlóalját, amelyhez más alakulatok is csatlakoztak, másnap Nagybányára, majd onnan Máramaros megyébe vezette.³⁷⁷ Nem tudni pontosan, hogy eközben mi történt a 105. zászlóalj lobogójával. Lehetséges, hogy egyike volt annak a két gazdátlanul hagyott zászlónak, amelyeket Urbán ezredes csapatai Nagybányán találtak.³⁷⁸ Annyi bizonyos, hogy a zászló nemzetiszínű, felirat nélküli szalagját megmentették. E szalagot 3 darabból varrták össze, amint a hozzá mellékelte feljegyzésekből ugyanis kitűnik: „Azon időkben e vidéken semmi áron nem lehetett kapni nemzeti trikólórt egy darabban egybeszőve.”³⁷⁹

106. honvédzászlóalj

1849 májusában önkéntesekből alakult. A Kazinczy-hadosztály kötelékébe tartozó zászlóalj 1849. augusztus 24-én a zsibói kastély udvarán, „zászlóját szétszaggatá, maga között felosztá”.³⁸⁰

109. honvédzászlóalj

A 19. (Schwarzenberg) seregrend 3. zászlóaljból szervezték 1849. május végén.

A zászlóalj, amely 1848-ban kimagaslóan szerepelt a déli hadszíntéren, 1849. januártól a cibakházai tiszai átkelőhely védelmében vett részt. Február 24-én a cibakházai ütközetben a zászlóalj katonái „önkéntes hősiességéből a már elfogott Gr. Leiningen őrnagy s parancsnok urat az ellenséges lovasság szeme előtt az ágyú és gyalogolyók zápora alatt kiszabadították”.³⁸¹ Vécsey tábornok, „mivel a bátor s vitéz legénység között egy sem akart bátrabb és vitézebb lenni, amelyért is... nem tudván különbséget tenni, a zászlóalj zászlóját egy érdemjellel díszíteni indítványozta...”³⁸²

³⁷⁶ 1848—1948 Centenárius Kiállítás... 99. o.

³⁷⁷ Kőváry László: Erdély története 1848—49-ben. Pest, 1861., 277. o.

³⁷⁸ H. v. H. (Neidhardt): Bericht über die Kriegs-Operationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen im Jahre 1849. III. r. Berlin, 1851., 103. o.

³⁷⁹ A szalagot és az idézett szöveget ábrázoló színes fénykép az Országos Hadtörténeli Múzeum fotoarchívumában található.

³⁸⁰ Kőváry László: i. m. 277. o.

³⁸¹ OL. OHB 1849:2614.

³⁸² Uo.

Mészáros hadügyminiszter a 19/3. zászlóalj hőstettéről a hivatalos lapban is beszámolt, mondván, „miután a kitüntetés az összes legényiséget egytől egyig illeti... zászlójuk a 3-ik rendű érdemdíszjellel ékesítettett”.³⁸³

A zászlóra első ízben adományozott III. osztályú érdemrendet a zászlóaljnak már a fekete-sárga zászlója helyett a hadügyminisztériumtól március 1-én kapott honvédszászlójára tűzték fel. A zászlót, az ünnepélyes felszentelést mellőzve, Leiningen őrnagy, zászlóaljparancsnok e szavakkal adta át katonáinak: „Bajtársak! Tekintsetek ezzen új és magyar színekkel díszlő zászlóra. Nincs üdő, hogy szokott ceremóniával avatassam bé ezen zászlott, hanem itten az Isten szabad ege alatt ünnepélyes esküt teszünk, hogy utolsó csepp vérünkig védelmezni és előlobogása alatt hazánkat megmenteni és szabadságunkat biztosítani fogjuk. Éljen a haza, Éljen a szabadság!”³⁸⁴

A zászlóalj a március 5-i szolnoki ütközetben már új lobogójával vett részt, majd a III. hadtest kötelékében becsülettel hordozta a tavaszi és nyári hadjáratban.

A 109. zászlóalj Világosnál rakta le a fegyvert és zászlóját átadta a cári csapatoknak.

112. honvédszászlóalj

A 34. (Porosz herceg) sorgyalogezred 1. zászlóaljából alakult.

A dunántúli táborba induló zászlóalj 1848. szeptember 20-án Budapesten kapta meg nemzetiszínű hadi zászlaját. A zászlóavatási ünnepségről a korabeli tudósítás így hangzott: „Tegnap délelőtt szép nemzeti ünnep volt falaink között. Az első magyar serezed avattatott nemzetivé. A porosz herceg nevű gyalog ezred első zászlóalja megkapta magyar zászlóját, s esküvék reá hűséget, a hazának királynak alkotmányának példátlan buzgósággal. A zászlóanya gr. Batthyány Lajosné volt...”³⁸⁵

A zászlóalj, amely a III. hadtest kötelékében harcolta végig a tavaszi és a nyári hadjáratot, augusztus 13-án Világosnál fegyvereivel együtt zászlóját is átadta a cári haderőnek.

113. honvédszászlóalj

A 34. (Porosz herceg) sorgyalogezred 3. zászlóaljából alakult. A zászlóalj császári zászlóját 1848. november 7-én, az ókéri táborban nemzeti hadi zászlóra cserélte fel.³⁸⁶

A zászlóalj 1849 tavaszán és nyarán a III. hadtest soraiban küzdött. Zászlója a világosi fegyverletételkor, feltehetően a cári csapatok kezébe került.

³⁸³ Közlöny, 1849. március 2.

³⁸⁴ *Marczali Henrik*: i. m. VIII. o.

³⁸⁵ *Kossuth Hírlapja*, 1848. szeptember 21.

³⁸⁶ *Gustav Wust*: *Geschichte des k. k. 34. Linien-Infanterie-Regiments*, Wien, 1860., 309. o.

114. honvédszászlóalj

A 39. (Don Miguel) serezed 1. zászlóaljából alakult zászlóalj 1848. nyarától Pétervárad őrségében teljesített szolgálatot, 1849 januárjában Perczel tábornok seregében, 1849 tavaszától pedig a II. hadtest kötelékében harcolt.

A zászlóalj csak 1849 áprilisában, a Pest alatti táborban kapott nemzeti hadi lobogót, a régi császári zászlóját pedig beadta a Nemzeti Múzeumba.³⁸⁷

Az új zászlóra 1849. április 29-én Rákoson III. osztályú érdemrendet tűztek, „mellyet az újabb csatákban tanúsított oroszláni bátorsága jutalmul vívott ki a hazától”³⁸⁸ az alakulat.

A 114. zászlóaljat a peredi ütközet után, Komárom várába vezényelték. A vár feladása során a 114. honvédszászlóalj kitüntetett lobogója az osztrákok kezébe került, de a zászló szalagját feldarabolták. Két foszlánya, Rehner főhadnagy és Holló tizedes, ezreddobos révén, Szatmárra került.³⁸⁹

116. honvédszászlóalj

A 39. (Don Miguel) sorgyalozred 3. zászlóaljából alakult zászlóalj 1848. december végén Pétervárad védelmében vett részt, 1849. január—februártól pedig a felsőtiszai hadsereg, illetve az I. hadtest soraiban harcolt.

A zászlóalj, bár kapott szabványos honvédszászlót, régi, császári zászlójától állítólag Kossuth felszólítására sem volt hajlandó megválni.³⁹⁰ Világosnál is csak a honvédszászlóját adta át a cári csapatoknak, a császárit pedig elásta. Az ezred később a fegyverletétel színhelyén kerestette a zászlót, de azt nem találták meg.³⁹¹

117. honvédszászlóalj

A 48. (Ernő) gyalozred 3. zászlóaljából szervezték.

Az Ernő-zászlóalj a Simonics altábornagy csapatai ellen vívott 1848. december 16-i nagyszombati ádáz utcai harcokban zászlóját is elvesztette. A zászlóaljnak a sokszoros túlerővel szembeni önfeláldozó helytállásáról Kossuth, Görgei jelentése alapján, az alábbiakat tette közzé a hivatalos lapban: „N-Szombaton — úgymond — 1700-nyi népünk 15 ezernyi ellenséges sereg által körül fogva, támadtatott meg... a hős Ernő zászlóalj zászlóját vesztette ugyan, de míg azt elveszté, előbb elvesztett egy egész századot, s önfeláldozó magaviselete által örök érdemét vívott ki magának, a magyar nemzet szabadsága érdekében.”³⁹²

³⁸⁷ Kalauz ... 78. o.

³⁸⁸ Közlöny, 1849. május 4., Honvéd, 1849. május 8.

³⁸⁹ Ferdinand Mayer: Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Nr. 39. Wien, 1875., 435. o.

³⁹⁰ Uo. 436. o.

³⁹¹ Uo. 438. o.

³⁹² Közlöny, 1848. december 21.

Kossuth a képviselőház december 20-i ülésén az Ernő-zászlóaljnak kitüntetésül és kárpótlásul egy új zászló adományozását indítványozta: „A mi az Ernő zászlóaljat illeti... azt gondolom, hogy ezen száznak a nemzet egy új zászlóval tartozik, mely egy tölgykoszorúval kerítve legyen; ha méltóztatik a ház helybenhagyni, a kormány fogadatba veszi...”³⁹³

Tudomásunk szerint a zászlóalj a Kossuth javasolta zászlót nem kapta meg.³⁹⁴

118. honvédzászlóalj

Az 52. (Ferenc-Károly) serezed 3. zászlóaljból szervezett zászlóalj 1849. január végéig a bácska-bánáti hadszíntéren harcolt, februártól pedig 4 százada Törökszentmiklóson, 2 pedig Cibakházán állomásozott.

A zászlóaljnak 1849. február végéig csupán nemzetiszínű szalaggal díszített, fekete-sárga császári zászlója volt. A hadügyminisztériumtól kapott honvédzászlóját február 27-én Törökszentmiklóson, a 65. honvédzászlóaljjal közösen szentelték fel.³⁹⁵

A zászlóavatás után, még aznap, Bárány Sándor őrnagy, zászlóaljparancsnok az alábbi levelet küldte Kossuthnak:

„... A körülmények úgy hozván magokkal a zászló szentelés mai napon megtörtént s meg lévén a zászlóalj győződve arról, hogy tisztelt Elnök Úr édes Anyja ebbeli kérésünket rossz néven nem veszi; Őtet előlegesen zászlónk Annyának választani merészeltük.

Vegye kegyesen Tisztelt Elnök Úr általom zászlóaljam hódolatát s legyen meggyőződve arról, hogy tőlem kezdve utolsó közvitézig senki ezen szent honni díszlobogót soha el nem fogja hagyni...”³⁹⁶

A III. hadtestbe tartozó 118. honvédzászlóalj, új lobogója alatt becsülettel helytállva küzdött tovább a szabadságharcban.

A világosi fegyverletételkor az alakulat zászlóját a cári csapatoknak adta át.

123. honvédzászlóalj

1849 júniusában a besztercei 1. zászlóaljból szervezték. Az erdélyi hadsereg soraiban küzdő zászlóaljnak nem volt előírt honvédzászlója, hanem Beszterce—Naszód vármegyének egy régi, még a török időkben származó zászlóját használta.³⁹⁷

³⁹³ Uo. 1848. december 22.

³⁹⁴ Az Ernő-zászlóalj nagyszombati hőstettét egyes, főleg osztrák szerzők kétségbe vonják. *Heinrich v. Levitschnig* például Kossuth und seine Bannerschaft című, Pesten, 1850-ben kiadott könyvében azt állítja, hogy az Ernő-zászlóalj mindjárt az ütközet kezdetén zászlójával együtt átvált az osztrákokhoz. *Alexander Hold*, Bécsben, 1875-ben megjelent *Geschichte des k. u. k. 48. Linien-Infanterie-Regiments* című munkájában csupán a zászlóalj 3 századának átállásáról beszél.

³⁹⁵ Közlöny, 1849. március 7., Alföldi Hírlap, 1849. március 4.

³⁹⁶ OL. OHB 1849:2784.

³⁹⁷ 1848—49. Történelmi Lapok, 1896., 117. o.

127. honvédzászlóalj

A kaposvári önkéntesekből 1849 nyarán szervezett és Noszlopy Gáspár portyázó seregéhez tartozó zászlóalj 1849. augusztus végén, az éppen fennálló fegyverszünetet kihasználva, csatlakozott a komáromi védősereghez. Az alakulat zászlójáról csupán annyit tudunk, hogy az október 3-i fegyverletételkor szétdarabolták. A zászlólapnak és a zászló szalagjának egy-egy darabját a Hadtörténeti Múzeum őrzi.³⁹⁸ A zászlólap foszlányát Hegyessy Antal hadnagy, a szalagdarábot Nikolits Simon honvéd rejtette el annak idején.

138. honvédzászlóalj

A bácskai védsereg 3. osztályából 1849 júniusában alakult 138. honvédzászlóalj „egész új zászlót nyervén”, arra a Dorozsma alatti táborban esküdött fel,³⁹⁹ és alatta harcolt — többek között — a hegyesi és a temesvári ütközetben. Világosnál zászlóját valószínűleg átadta a cári csapatoknak.

ЗОЛТАН КЕРЕКЕШ:

БОЕВЫЕ ЗНАМЕНА РЕВОЛЮЦИИ И ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ 1848—49 гг.

ЧАСТЬ II

Резюме

Вторую часть своей статьи (первая часть была напечатана в журнале «Hadtörténelmi Közlemények», № 4/1971.) автор начинает с описания присяги гонведской армии 1848—49 гг. Из текста присяги, принимавшейся перед войсковым знаменем, в декабре 1848 года была выпущена ссылка на короля, так как венгерский парламент объявил незаконным вступление на престол императора Франца Иосифа I. С этого момента гонведы присягали в верности лишь Венгрии и конституции. Во время присяги — между прочим — солдаты клялись и в том, что никогда не оставят своего национального знамени.

Далее автор, исходя из значения раскрытия и опубликования истории знамен гонведов 1848—49 гг. — количество которых он оценивает примерно в 250—260, — описывает знамена некоторых частей гонведской пехоты. Излагает историю знамен 75 гонведских батальонов — общее количество знамен пехоты гонведов было примерно 150—160, — останавливаясь на происхождении, традициях некоторых знамен, связанных с ними героических подвигах, а также их судьбе после капитуляции и подавления борьбы за свободу. Учитывая, что история части и войскового знамени почти одинакова, автор затрагивает также и наиболее важные моменты истории некоторых батальонов гонведов.

³⁹⁸ Leltári számuk: 0814—0815/Z1.

³⁹⁹ 1848—49. Történelmi Lapok, 1896., 27—28. o. — Szegefü György hadnagy levele a szerkesztőséghez. A levél „A 148. zászlóalj alakulása” címmel jelent meg. Szegefü bizonyára rosszul emlékezett a zászlóalj hadrendi számára.

Большинство гонведских батальонов использовало стандартные войсковые знамена пехоты, на которых не было обозначено наименование части. Этот факт чрезвычайно затрудняет опознавание знамен, сохранившихся до наших дней, особенно в том случае, если отсутствуют ленты знамени. Ибо на знаменных лентах — помимо различных зажигательных девизов и лозунгов — в большинстве случаев указывалось также и наименование части и имя патронессы знамени, а также срок вручения знамени.

Большинство батальонов гонведов снабжало знаменами венгерское военное министерство; патронессы, как правило, даровали ленты на знамена. Вручение знамени обычно происходило через несколько недель после формирования части. Знамена вручались в торжественной обстановке с церковным церемониалом. Первое торжественное вручение знамени состоялось в Пеште 24 июня 1848 года, когда было освящено знамя 1-го и 2-го гонведского батальона, сформировавшихся в столице.

Воины гонведской армии с воинской доблестью сражались в битвах под своими знаменами. Знамена гонведов, до конца сопровождавшие их по их боевому пути, играли чрезвычайно воодушевляющую роль в освободительной борьбе 1848—49 гг.; командиры батальонов часто с войсковым знаменем в руках вели в атаку своих гонведов. Воины гонведских батальонов не раз жертвовали своими жизнями, защищая свои знамена.

Гонведы за совместные героические подвиги, проявленные в сражениях, в отдельных случаях награждались орденом III-ей степени, прикреплявшимся на знамя части. Например, солдаты 109-го гонведского батальона, сформированного из 3-го батальона 19-го линейного пехотного полка, получили орден на свое знамя за освобождение своего командира, попавшего в плен к врагу, а солдаты 15-го гонведского батальона были награждены орденом на знамя за исключительный героизм, проявленный ими за вылазку у г. Комаром 13 августа 1849 года. Заслуги некоторых частей отмечались вручением знаменных лент. Так — в числе других — 33-й гонведский батальон за доблесть, проявленную в сражении при Браниско 5 февраля 1849 года, был награжден генералом Гёргеи белой шелковой лентой к знамени; 68-й гонведский батальон за ловкость, проявленную на учении, и за чистоту снаряжения по предложению Кошута получил в награду красную ленту на знамя.

Во время разгрома освободительной борьбы большинство знамен батальонов гонведов было захвачено в качестве военных трофеев царскими или австрийскими войсками. Австроицы, попавшие в их руки знамена, — за небольшим исключением, — уничтожили. Гонведские знамена, которыми овладели царские войска, были сохранены. 56 из них правительство Советского Союза в 1941 году возвратило Венгрии. Часть возвратившихся стягов была пехотными знаменами. Однако о большинстве из них невозможно выяснить, к какому гонведскому батальону они принадлежали.

В статье говорится о том, что во время подавления освободительной борьбы знамена 19 гонведских батальонов удалось спрятать и спасти. А из знамен 29 гонведских батальонов в наследство потомкам остались лишь знаменные ленты, снятые со знамен еще до того, как было сложено оружие, и обрывки знамен — в тех случаях, когда рядовые и офицеры части разрывали знамя на куски, чтобы хотя бы в таком виде сохранить его.

В своей статье автор информирует читателей и о месте нахождения знаменных реликвий гонведских батальонов 1848—1849 гг., сохранившихся до наших дней. Большинство памятников знамен хранится в коллекции будапештского Военно-исторического Музея.

**DIE KRIEGSFAHNEN DER REVOLUTION UND DES FREIHEITSKAMPFES
VON 1848—49**

II. TEIL
Resümee

Am Beginn des II. Teiles seiner Studie (der erste Teil erschien in Nr. 4 des Jahrgangs 1971 der *Hadtörténeti Közlemények*) behandelt der Autor den Eid der Honvédtruppen von 1848—49. Aus dem Text des vor den Truppenfahnen geleisteten Eides wurde im Dezember 1848 die Bezugnahme auf den König ausgelassen, weil das ungarische Parlament die Thronbesteigung Franz Josephs I. für ungesetzlich erklärte. Von da ab schworen die Honvéds nur Ungarn und seiner Verfassung Treue. Im Laufe der Eidesleistung gelobten die Soldaten — unter anderem — ihre nationalen Fahnen niemals zu verlassen.

Herausgehend aus der Bedeutung des Erschließens der Geschichte der Honvédfahnen von 1848—49 — ihre Zahl wird auf etwa 250—260 geschätzt — und ihres Gemeingutwerdens, befaßt sich dann der Autor mit den Fahnen der einzelnen Formationen der Honvédinfanterie. Dann wird die Geschichte der Fahnen von 75 Honvédbataillonen behandelt — die Honvédinfanterie dürfte insgesamt über 150—160 verfügt haben —, mit der Herkunft der einzelnen Fahnen, ihrer Einweihung, mit den an diese geknüpften Heldentaten, sowie mit ihrem Schicksal nach der Waffenstreckung bzw. der Niederschlagung des Freiheitskampfes. Da die Geschichte der Formation und ihrer Fahne fast identisch sind, berührt der Autor auch die wichtigsten Momente der Geschichte der einzelnen Honvédbataillone.

Die Mehrheit der Honvédbataillone hat die normierten Infanterietruppenfahnen benutzt, auf welchen die Benennung der Formation nicht angegeben war. Dieser Umstand erschwerte die Identifizierung der bis in unsere Tage erhalten gebliebenen Fahnen ungemein, besonders wenn sie keine Bänder haben. Denn auf diesen befanden sich — außer verschiedenen aneifernden Losungen — meistens auch der Name der Formation und der Fahnenmutter sowie der Zeitpunkt der Weihe.

Das Gros der Honvédbataillone wurde vom ungarischen Kriegsministerium mit Fahnen versehen; die Fahnenmutter hat gewöhnlich nur die Schleife gestiftet. Zur Fahnenübergabe kam es im allgemeinen in den Wochen nach Aufstellung der betreffenden Formation. Die Fahnen wurden mit kirchlicher Zeremonie in festlichen Rahmen geweiht. Die erste Fahnenweihe wurde in Pest, am 24. Juni 1848 vorgenommen; es wurden die Fahnen des 1. und 2. Honvédbataillons geweiht.

Die Soldaten der Honvédarmee haben unter ihren Fahnen mit Soldatenehre gekämpft. Die Fahnen, die die Honvédbataillone in ihrem Kriegszug des Freiheitskampfes von 1848/49 begleiteten, hatten eine bedeutende anfeuernde Rolle; die Bataillonskommandanten führten oftmals mit der Fahne in der Hand die Honvéds zum Sturm. Die Kämpfer der Honvédbataillone opferten oft ihr Leben bei der Verteidigung ihrer Fahne.

Das in den Kämpfen von den Honvéds an den Tag gelegte gemeinsame tapfere Standhalten wurde in einzelnen Fällen mit dem an der Fahne angerbrachten Verdienstorden III. Klasse belohnt. Die Soldaten des aus dem 3. Bataillon des 19. Linien-Infanterieregiments gebildeten 109. Honvédbataillons haben z. B. für die Befreiung ihres in die Hände des Feindes gefallenen Kommandanten, die Honvéds des 15. Honvédbataillons für die beim Ausbrechen aus Komárom am 13. August 1849 ohne Ausnahme bezeugten Tapferkeit das Ordenszeichen an ihre Fahne erhalten. Die Verdienste einzelner Formationen wurden durch die Widmung von Fahnschleifen belohnt. So erhielt — unter anderem — das 33. Honvédbataillon für die am 5. Februar 1849 in der Schlacht bei Branyizskó an den Tag gelegte Tapferkeit von General Görgei eine weiße Seidenschleife für seine Fahne; das 68. Honvédbataillon erhielt für seine praktische Geschicklichkeit und die musterhafte Reinhaltung seiner Ausrüstung auf Antrag Kossuths eine auszeichnende rote Schleife.

Beim Sturz des Freiheitskampfes wurde das Gros der Fahnen der Honvédbataillone Kriegsbeute der zaristischen bzw. österreichischen Truppen. Die Österreicher haben die in ihre Hände gefallenen Fahnen — mit einigen Ausnahmen — vernichtet. Die in die Hände der zaristischen Armee gefallenen Fahnen wurden aufbewahrt. Von diesen hat die Regierung der Sowjetunion im Jahre 1941 Ungarn 56 zurückgegeben. Ein Teil der heimgekehrten Fahnen waren Infanteriefahnen. Von den meisten konnte jedoch nicht festgestellt werden, welches Honvédbataillon sie mit sich führte.

Aus der Studie geht hervor, dass nach der Niederlage des Freiheitskampfes die Fahnen von 19 Honvédbataillonen, die noch vor der Waffenstreckung abgenommenen Fahnenbänder von 29 Honvédbataillonen-Fahnen, bzw. Reste von zerstückelten Fahnen gerettet werden konnten.

Der Autor orientiert den Leser auch darüber, wo sich die bis auf unsere Tage erhalten gebliebenen Fahnenreliquien der Honvédbataillone von 1848—49 befinden. Das Gros dieser Andenken wird in der Sammlung des Budapester Kriegsgeschichtlichen Museums aufbewahrt.